

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

**MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ’NÜN SİYASİ
FAALİYETLERİ (1935-1960)**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
Ayşegül KOÇAK

İstanbul, 2025

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

**MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ’NÜN SİYASİ
FAALİYETLERİ (1935-1960)**
Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
Ayşegül KOÇAK

Öğrenci No
2120056014

ORCID ID
0000-0003-2794-7774

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Soner DURSUN

İstanbul, 2025

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Mehmet Fuat Köprülü’nün Siyasi Faaliyetleri (1935-1960)**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.
06/03/2025

Ayşegül KOÇAK

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

28.04.2025

Enstitümüz *Tarih* Anabilim Dalı *Tarih* Programı yüksek lisans öğrencilerinden **2120056014** numaralı **Ayşegül KOÇAK**’ın “*İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*”nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği “**Mehmet Fuat Köprülü’nün Siyasi Faaliyetleri (1935-1960)**” konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 07/01/2025 tarih ve 2025/01 sayılı toplantısında seçilen ve On-Line toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince Zoom programı aracılığıyla on-line olarak aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında “**OYBİRLİĞİ**” ile “**KABUL**” kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 2 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü’ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi So*** DU***
(İstanbul Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Ay*** AY***
(İstanbul Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Su*** Er*** ÖZ***
(İstinye Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Ayşegül KOÇAK
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Soner DURSUN
Derecesi ve Tarihi : Yüksek Lisans (Tezli), 2025
Alanı : Tarih
Anahtar Kelimeler : Mehmet Fuat Köprülü, Siyasi Hayat, Demokrat Parti

ÖZ

MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN SİYASİ FAALİYETLERİ (1935-1960)

Mustafa Kemal döneminde çok partili sisteme geçişler denenmekle birlikte çok kez başarısız olmuştur. 1946 yılında ise Demokrat Parti'nin mecliste muhalefet partisi olarak görev almasıyla beraber çok partili sisteme geçiş sağlanmıştır.

Mehmet Fuat Köprülü 1945-1950 dönemlerinde tek partili sistemi eleştirmiştir. Demokrat Parti'nin halk tarafından kabul edilmesi ve tanınmasında önemli bir rol oynamıştır. Mehmet Fuat Köprülü, Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 döneminden itibaren istifasında bulunduğu 1957'ye kadar belirli aralıklar haricinde hem Dışişleri Bakanlığı'nda görev almış hem de parti yönetiminde bulunmuştur. Dışişleri Bakanlığı sürecinde Türkiye için önem arz eden NATO üyeliğinde var olup, Bağdat ve Balkan Paktları kurulmuştur.

Mehmet Fuat Köprülü, 1957'den sonra da siyasi hayatta yer almıştır. Bir dönem içerisinde bulunduğu Demokrat Parti'ye karşı muhalefet hareketinin içerisinde görülmektedir. 1960 Darbesi sonrasında ise Yeni Demokrat Parti adında bir parti kurarak siyaset içerisinde varlığını sürdürmüştür. 1965'de başladığı günden beri savcılık gözetimi altında olan bu parti de siyasetten çekilmiştir.

Mehmet Fuat Köprülü her ne kadar siyasi hayatıyla ön plana çıkmış olsa da, başarılı bir ilim adamı kişiliğine de sahiptir. Siyasi hayatı onun ilmi yönünü bir tık gölgelemiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği neticesinde Köprülü, 1935 yılında Kars milletvekili olarak meclise girmesinden itibaren 1965'te resmen siyasetten çekilene dek süren 30 yıllık bir süreçte prensipli ve idealist bir politikacı duruşundan hiç şaşmamıştır.

Name and Surname : Ayşegül KOÇAK
Supervisor : Asst. Prof. Dr. Soner DURSUN
Degree and Date : Master's (Thesis), 2025
Major : History
Keywords : Mehmet Fuat Köprülü, Political Life, Democrat Party

ABSTRACT

POLITICAL ACTIVITIES OF MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ (1935-1960)

Although transitions to a multi-party system were tried during the Mustafa Kemal period, they failed many times. In 1946, the transition to a multi-party system was achieved when the Democrat Party served as the opposition party in the parliament.

While Mehmet Fuat Köprülü criticized the single-party system in the 1945-1950 periods, it is important for the Democrat Party to be accepted and known by the public. Mehmet Fuat Köprülü served both in the Ministry of Foreign Affairs and in the party management, except for certain intervals, from 1950, when the Democrat Party came to power, until her resignation in 1957. During the Ministry of Foreign Affairs, NATO membership, which is important for Turkey, was established and the Baghdad and Balkan Pacts were established.

Mehmet Fuat Köprülü also took part in political life after 1957. He is seen as part of the opposition movement against the Democrat Party, of which he was a member for a while. After the 1960 Coup, he continued his existence in politics by establishing a party called the New Democrat Party. This party, which has been under the supervision of the prosecutor's office since its inception in 1965, has also withdrawn from politics.

Although Mehmet Fuat Köprülü came to the fore with her political life, she also has the personality of a successful scientist. His political life somewhat overshadowed his scientific side. As a result of Mustafa Kemal Atatürk's request, Köprülü never wavered from his stance as a principled and idealist politician in a 30 year period, from the time he entered the parliament as a Kars deputy in 1935 until he officially withdrew from politics in 1965.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

SÖZLÜK..... iii

GİRİŞ 1

1. HAYATI

1.1. Ailesi ve Kökeni..... 3

1.2. Eğitim Hayatı 3

1.3. Fuat Köprülü'nün Çalışmaları ve İstanbul Darülfünun'da Muallim Olması 5

1.4. Vefatı 8

2. 1935 SENESİNDE FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN SİYASETE GİRMESİ

2.1. Mustafa Kemal Atatürk'ün Fuat Köprülü'yü Milletvekili Olarak Seçmesi..... 9

2.2. Siyaset ve Akademik Hayatın Birlikte İlerlemesi 9

2.3. Atatürk'ün Vefatı Sonrası İsmet İnönü Döneminde Fuat Köprülü'nün Siyasi Faaliyetleri.....11

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA DEĞİŞEN TÜRK SİYASAL HAYATI VE FUAT KÖPRÜLÜ

3.1. 1946-1957 Süreci (Siyasetin En Aktif Dönemleri)..... 13

3.2. Demokrat Parti'nin Kurulmasında ve Muhalefet Yıllarında Mehmet Fuat Köprülü (7 Ocak 1946- 14 Mayıs 1950) 13

3.3. Demokrat Parti'nin Kurulması 18

4. DEMOKRAT PARTİ'NİN SEÇİM ZAFERİNDEN SONRA FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN ÇALIŞMALARI

4.1. Demokrat Parti'nin İktidarı ve Mehmet Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı Yılları (1950-1957) 31

4.2. Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı Sürecinde Yaşanan Önemli Gelişmeler 32

4.2.1. Türkiye ve Kore Savaşı.....33

4.2.2. NATO'ya Üye Olma Dönemi	36
4.2.3. Balkan Paketi'nin Oluşturulmasında Mehmet Fuat Köprülü	45
4.2.4. Bağdat Paketi'nin Oluşturulmasında Mehmet Fuat Köprülü	51
4.2.5. Mehmet Fuat Köprülü'nün DP'den Ayrılışı	56
5. MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN DEMOKRAT PARTİ'DEN SONRAKİ SİYASİ HAYATI (1957-1965)	
5.1. 1957'deki Genel Seçimler	59
5.2. 6-7 Eylül Olayları ve Mehmet Fuat Köprülü	61
5.3. Köprülü'nün Yeni Parti Süreci.....	65
SONUÇ	68
KAYNAKÇA	70
EKLER	
Ek – 1: Fotoğraflar	76

SÖZLÜK

Demokrat Parti: 7 Ocak 1946'da kurulan ve kurulduğu yıl yapılan seçimlerde azınlıkta kalıp 4 yıl sonra yapılan seçimlerde 27 yıllık tek parti yönetimini sona erdiren Türk siyasi partisi olarak bilinir. Sırasıyla 1950, 1954 ve 1957 seçimlerini kazanmış ve 10 yıl boyunca iktidar olmuştur.

Doktrin: Doktrin veya öğreti, belirli bir konuya ya da inanç sistemine ilişkin kabul, ilke ve kurallar bütünü.

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü), bugün dünyadaki en önemli uluslararası kuruluşlardan biridir. Politik ve askeri bir ittifak olan bu örgüt Avrupa ve Kuzey Amerika'dan 29 ülkeyi bir araya getirir. Bu ülkeler bir araya gelerek güvenlik ve savunma konuları üzerinde danışmalarda bulunurlar ve işbirliği yaparlar.

San Francisco Konferansı: Birleşmiş Milletler'i kuran uluslararası toplantı (25 Nisan-26 Haziran). Müttefiklerin siyasi hedeflerini kucaklayacak dünya çapında bir örgütün temel ilkeleri 1944'teki Dumbarton Oaks Konferansı'nda önerilmiş ve 1945'in başlarında Yalta Konferansı'nda yeniden teyit edilmişti.

GİRİŞ

Bu çalışma Mehmet Fuat Köprülü'nün siyasi hayatındaki yükselişini ve sonrasında yaşanan çöküş sürecini ele almaktadır. Türkiye'de tarihi olayları inceleme aşamasında muhakkak sebep-sonuç ilişkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Yani incelenen konunun yalnızca tarihine bakılmaksızın, geçmişteki sürecini ve sonrasında yaşananları göz önüne almak gerekmektedir.

Mehmet Fuat Köprülü'nün siyasi hayatını incelerken Demokrat Parti'den bahsetmemek olmaz. Bu doğrultuda Mehmet Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti'nin kuruluşunda ve iktidar dönemlerinde üstlenmiş olduğu rolün ne kadar önemli olduğu da görülecektir.

Demokrat Parti çok partili hayata geçiş evresinde bir partiden daha ziyade siyasi bir kuruluş olarak adlandırılabilir. Mustafa Kemal Atatürk döneminde çok partili hayata geçiş denemelerinin olduğu görülüyor fakat bir takım sebeplerden ötürü bu denemeler başarılı olamamıştır.

1946 yılı ile birlikte Demokrat Parti'nin (DP) temelleri atılmış olup, Türk siyasal hayatında, çok partili sisteme geçişle beraber yeni bir düşünce tarzının ilk örneği olmuştur. Bu tarzın günümüz de dahi etkisi söz konusu olmaktadır.

Hemen hemen tarihin her evresinde bulunduğu dönemi etkileyen kişiler muhakkak var olmuştur. Mehmet Fuat Köprülü'de bu kişilerden biriydi. Gerek düşünceleri gerek yaptıkları ile Cumhuriyet tarihi döneminde ön plana çıkmış bir isimdir.

Mehmet Fuat Köprülü tarih ve edebiyat alanındaki çalışmalarıyla büyük bir üne kavuşmuş, çok sayıda şeref üyeliği ve fahri doktora ünvanları almış bir ilim adamıdır. Osmanlı Devleti'nin bitiş dönemi ve Cumhuriyet'in başlangıç evresinde önemli bir kişi rolündedir. Türkiye'yi dışarıda ilmi alanlarda temsil eden bir isim olmuştur.

CHP'ye karşı muhalefette Köprülü'nün en ön planda yer aldığı görülmektedir. 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidar olmasıyla birlikte Mehmet Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmiştir. Bu süreçte Türkiye açısından mühim olaylar gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılması, NATO'ya üyelik hakkına sahip

olunması ve Bağdat / Balkan Paktları'nın imzalanması bu olaylardandır. Mehmet Fuat Köprülü bu olayların hepsinde mühim rol üstlenmiştir.

Köprülü, Demokrat Parti'den ayrıldıktan sonra da siyaseti bırakmamıştır. Yine aynı şekilde devam etmiştir. 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası 1961'in Aralık ayında Yeni Demokrat Parti'yi kurmuştur.

1935'ten 1965 yılına dek siyasi hayatını sürdüren Köprülü, 30 yıllık siyasi süreci içerisinde genellikle ilmi yönü ile ön plana gelmiştir. Politikacı tarafı geri planda kalmıştır.

Mehmet Fuat Köprülü'nün 1935-1960 yılları arasındaki dönemi ele alan siyasi çalışmalara ek olarak yeni bir bakış açısı kazandırmak amaçlanmıştır. Bu çalışma doğrultusunda bu süreç daha açık bir şekilde işlenmeye çalışılmıştır.

Köprülü'nün hatırat eseri olmadığından kaynaklı hayatına dair bilgileri başka ağızlardan öğrenmekteyiz. Bu çalışmada başta yüksek lisans ve doktora tezleri, Mehmet Fuat Köprülü'ye dair kitap eserleri ve Köprülü'yü içeren makaleler incelenmiştir.

1. HAYATI

1.1. Ailesi ve Kökeni

Mehmet Fuat Köprülü, 4 Aralık 1890 yılında İstanbul Sultanahmet'te kargir yapılı bir ev içerisinde dünyaya gelmiştir.¹ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin ilgili kısmında, aile soyu ile ilgili ilginç iddialar olsa da soyu, onuncu kuşakta Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'ya değinmektedir.² Dedesi Tanzimat devri ricalinden Beylikçi Köprülüzade Afif Bey'in oğlu olan ve bir dönem Bükreş sefirliğinde görev alan Ahmed Ziya Bey'dir. Mehmet Fuat'ın babası ise, Ahmed Ziya Bey'in üç çocuğundan birisi olup, Beyoğlu 2. Ağır Ceza Mahkemesi başkatipliğinden emekli olmuş, bir dönem de İstanbul Belediye Meclisi üyeliğinde bulunmuştur.³ Annesi ise günümüzde Bulgaristan sınırlarında bulunan İslimiye ulemasından Arif Hikmet Efendi'nin kızı Hatice Hanım'dır.⁴

1.2. Eğitim Hayatı

Mehmet Fuat Köprülü ilkokulu tamamladıktan sonra Yerebatan semtindeki Ayasofya Merkez Rüştîyesi'ni bitirip, sonrasında Mercan İdadisi'ne girmiştir. Köprülü'nün Mercan İdadisi'nde okurken şiire merakı başlamış, Fevziye Abdullah Tansel'in tespiti doğrultusunda daha on beş yaşında iken 1905 yılında Sultan Abdülhamid için yazdığı methiye Musavver Terakki'de yayımlanmıştır.⁵

İlk dönemler Riyaziyeye ilgi duyduğunu ifade eden Mehmed Fuat, zaman içerisinde edebiyata sonrasında ise tarihe doğru yönelmiştir. 1907 yılında Mercan İdadisi'nden mezun olduktan sonra İstanbul Darülfünun'unun yeni tamamlanan bölümleri içerisinde bulunan Mekteb-i Hukuk'ta eğitim hayatını sürdürmüştür. Fakat

¹Orhan F. Köprülü: *Fuad Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Gaye Mat., Ankara, 1987, s.1.

²Murat Çalışoğlu, 'Mehmed Fuad Köprülü'nün Siyasi Hayatı', Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2009, s.12.

³Orhan F. Köprülü: *Köprülü'den Seçmeler*, MEB Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1990, s. 1.

⁴Orhan Okay –Şerif Aktaş : *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, Ötüken–Söğüt Yayınları, Şerif Mat., İstanbul, 1992, s.324.

⁵Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi., Cilt:28, Ankara, 2003, s.472.

üç yıl öğrenim gödüğü bu okuldaki eğitimi yetersiz görüp, okuldan ayrılıp kendi kendini yetiştirmeye başlamıştır.⁶ Mehmet Fuat Köprülü sonrasında da başka bir okulda okumamış ve diploma almamıştır. Hikmet Feridun ile yapılan bir röportajda ‘ Niçin bir yüksek mektep bitirmediniz ? ’ sorusuna verdiği cevapta şöyle söylemektedir:

‘...İdadiden sonra Hukuk Fakültesi'nde üç yıl okudum. İmtihanlarımda oldukça başarılı oldum, ancak Hukuk Fakültesi'nde büyük bir hayal kırıklığına uğradım. Eğitim son derece kötüydü. Benim okuduğum 1907 Dârülfünun'u bir âlem gibiydi. İslam hukukunu öğreten hocalardan faydalandığımı söyleyemem. Ancak yeni Avrupa ilimlerini öğreten hocalar, dil bilmezlerdi. Elllerinde yanlış tercümeler vardı ve eminim ki kendileri de bu eserlerden bir şey anlamadan ders verirlerdi. Oysa ben bu eserleri, orijinal metinlerinden okumayı tercih ederdim. Fransızca'yı hocalarımdan daha iyi biliyordum; hatta bazı dersleri ve konuları onlardan çok daha önce ve daha iyi öğrenmiştim. Hukuk Fakültesi'nde fazla kalmak, sadece zaman kaybı olurdu. Bir diploma için bunu göze alamazdım. Kendi başıma daha iyi bir şekilde kendimi yetiştireceğimi anlamıştım. Ayrıca, o dönemde ihtisas yapmak istediğim alanda bir okul da yoktu ki, oradan mezun olabilirdim.

O zamanki okullar ve bilimsel kurumlar çok geriydi. Bu yüzden kendi kendimi yetiştirmeye karar verdim. Eğer amacım sadece okulu bitirmek olsaydı, kesinlikle başarılı olacağımdan şüphem yoktu. Fakat kendi başıma eğitim almayı seçtiğimde, büyük zorluklarla karşılaştım. ’⁷

Farsça ve Arapça'da iyi olan Mehmet Fuat, Fransızcasını Fransız Prof. Anjel'den almış olduğu özel dersler ile daha iyi seviyelere taşımıştır.⁸

⁶Çalışoğlu, a.g.e., s.13.

⁷Hikmet Feridun Es, ‘Sorbon Üniversitesine Türk Bayrağını Çektiren Adam Fuad Köprülü’, Yedigün, Cilt:14, no: 352, 5 Birinci Kanun 1939, s.10.

⁸O.Köprülü, a.g.e., s.1.

1.3. Fuat Köprülü'nün Çalışmaları ve İstanbul Darülfünun'da Muallim Olması

Mehmet Fuat Köprülü, 1908 yılında Mehasin Mecmuası'nda yayımlanan şiirleriyle edebiyat dünyasına adım atmıştır. Aynı yıl kurulan Türk Derneği ve 1911'de faaliyete geçen Türk Yurdu Cemiyetleri'nin üyeleri arasında yer almış ve Türk Ocağı'nın kültür heyetinde de görev üstlenmiştir. Bu dönemde, Mehmet Fuat, Türkçülük ideolojisini yayma amacı güderek, bu derneklerde en aktif üyelerden biri olmuştur.⁹

Köprülü, bir dönemler kendi okuduğu Mercan İdadisi'nde 1910-1913 yılları arasında Edebiyat ve Türkçe öğretmenliği görevini üstlenmiştir.¹⁰ 1913 Aralık ayında 23 yaşında iken İstanbul Darülfünun'un da Türk Edebiyatı müderrisliğine tayin edilmiştir. Burada üniversite profesörlüğüne yakışır ölçüde ilmi araştırmalara girmiştir.¹¹ Bu süreçte artan ilim bilgisi onu şiirden ve şairlikten uzaklaştırmıştır. Türk Edebiyatı Tarihinde Usul adlı makalesini bu göreve gelmeden önce yazmış olup, bu eser kendisinin ne kadar bilgili olduğunu ortaya sermektedir. 1924'de programını kendisinin hazırladığı Türkiyat Enstitüsü'nü kurmuştur.¹²

Mehmet Fuat Köprülü, 1923 yılında küçük bir eser olan, Türk dünyasını bütünüyle yansıtan 'Türkiye Tarihi'ni çıkarmıştır. Bu eser Atatürk'ün takdirini kazandırmıştır. Mustafa Kemal Atatürk eski harflerle ve kendi el yazısı ile Köprülü'ye şunları yazmıştır:

'Ankara

6 Kanunuevvel

1339

Darülfünun Türk Edebiyatı Tarihi müderrisi Köprülüzâde Mehmet Fuat Beyefendi'ye,

Türkiye Tarihi'nin gönderdiğiniz ilk kitabını büyük bir zevkle ve fayda sağlayarak okudum. Eser, değerli ve önemlidir. Bu eseri ortaya koymak için harcadığınız ve harcayacağınız emeği takdir ediyorum. İhtisasınızın yansımaları olacak eserler, millete ve cumhuriyete sunulacak en kıymetli

⁹Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt:2, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi., İstanbul, 1998, s.1120.

¹⁰Çalışoğlu, a.g.e., s.15.

¹¹Banarlı, a.g.e., s.1120.

¹²Fevziye Abdullah Tansel, 'Memleketimizin Acı Kaybı Prof: Dr. Fuad Köprülü', *Belleten*, Cilt: XXX, Sayı:120, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1966, s-270.

hizmetlerden biri olacaktır. İlme olan susuzluğu dindirecek olanlar arasında, sonraki kitaplarınızın yayımlanmasını sabırsızlıkla bekliyorum.

Türkiye Reisicumhuru

*G. Mustafa Kemal*¹³

1924’de Mehmet Fuat Darülfünun’da Edebiyat Fakültesi dekanı seçilmiştir. Aynı dönem içerisinde Atatürk’ün isteği ile Maarif Vekaleti müsteşarlığına getirilmiştir. Bu görevi 8 ay kadar sürmüş olup, sonrasında istifada bulunmuştur.¹⁴ Mehmed Fuat, 1923’den itibaren çeşitli kongrelere katılmaya, batıdaki akademik kuruluşlarda görevler üstlenmeye başlamıştır. Türkiye’yi yurtdışında temsil etmiştir.¹⁵

Batıda sergilediği ilmi yönü ile buraların büyük takdirini kazanmıştır. Bu sayede kendisine ilk olarak 5 Kasım 1925’te W. Barthold, Kraçkovsky ve Oldenburg gibi Rus ilim adamlarının ortak teklifleri ile Sovyet İlimler Akademisi muhabir üyeliği, 1927 yılında Heidelberg Üniversitesi

tarafından ilme yaptığı katkılardan dolayı Köprülü’ye fahri felsefe doktoru unvanı verilmiştir.¹⁶

Mehmet Fuat Köprülü, 1929 yılında Çekoslovak Şark Cemiyeti ve Alman Arkeoloji Cemiyeti’ne muhabir üye olarak seçilmiştir.¹⁷ Bunun yanı sıra, Atina Üniversitesi ve Sorbonne Üniversitesi tarafından fahri doktor unvanına layık görülmüştür. 1939’da Macar İlimler Akademisi’ne muhabir üyeliği, 1947’de Amerikan Şark Cemiyeti’ne şeref üyeliği verilmiş ve 1956 yılında Karaçi Üniversitesi tarafından fahri hukuk doktoru unvanı almıştır.¹⁸

1931’de batılı tarihçilerin birçok yanlış tutumunu kökten deviren ‘Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahasalar’ adlı monografi yayımlamıştır. 1932-1934 dönemleri arasında ise ‘Divan Edebiyatı

¹³Fuat Köprülü, ‘Bir Hatıra’, Belleten, Cilt: III, Sayı:10, 1939, s.278.

¹⁴Çalışoğlu, a.g.e., s.19.

¹⁵Çalışoğlu, a.g.e., s.19.

¹⁶TDVİA, a.g.e., s.477.

¹⁷Çalışoğlu, a.g.e., s.19.

¹⁸Çalışoğlu, a.g.e., s.19.

Antolojisi' adlı eseri çıkarmıştır.¹⁹ 1933'de üniversite mezunu olmadığından dolayı Darülfünun Divanı kararı ile Edebiyat Fakültesi Reisliği'nden alınıp, beşinci derece müderrisliğe indirilmiş olup, aynı yıl içerisinde Ordinaryüs Profesör olmuştur.²⁰

1940'da 'Türk Saz Şairleri' eserini çıkarmış olup, aynı yıl içerisinde Dr. Adnan Adıvar'ın müdürlüğü altında yayımlanmaya başlayan, İslam Ansiklopedisi'ne 1940-1950 dönemleri arasında edebiyatımızın mühim konularını ele aldığı yetmiş bir madde ile katılım sağlamıştır.²¹ Köprülü, 1943 yılında Belleten'de 'Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları', 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri' adlı iki makale yayımlamıştır. Bu makalelerin her biri küçük bir kitap uzunluğunda idi.²²

1950-1957 dönemleri arasında yoğun siyaset hayatı sonrası Köprülü, Harvard Üniversitesi'nin bir davetlisi olarak 1958-1959 eğitim-öğretim döneminde burada bulunmuş, bu süreçte de ilmi çalışmalar da bulunup, konferanslar vermiştir.²³ 1959 yazında Amerika'dan dönerek vaktini kitaplar ile geçirmiştir. Yeni kitaplar çıkarmak değil de, daha öncesinde yazılan eserlerini düzeltmeye koyulmuştur.²⁴

Mehmet Fuat Köprülü, 27 Mayıs 1960 Darbesi ile birlikte 6-7 Eylül olayları sebebi ile Yassı Ada'da bir tutukluk süreci geçirmiştir. Suçsuzluğu ilk celse de tespit edilince de serbest bırakılmıştır.²⁵ Bu süre zarfında psikolojikman ve fiziksel olarak çok yıpranmış olup, 18 Aralık 1961'de Yeni Demokrat Parti'yi kurmuştur. Fakat karşılaşılan zorluklar karşısında siyasi hayattan çekilmiştir.²⁶

¹⁹Erol Ülgen, 'Mehmed Fuad Köprülü', Tarih ve Medeniyet, Yıl: 5, sayı: 52, 1998, s. 63.

²⁰Fevziye Abdullah Tansel, 'Prof: Dr. Fuad Köprülü', Belleten, cilt: XXX. sayı 120, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s-272.

²¹Ülgen, a.g.m., s.63.

²²O.Köprülü, *Fuad Köprülü'nün Hayatı ve Eserleri*, a.g.e.,s.XVII.

²³O.Köprülü, *Köprülüden Seçmeler*. a.g.e., s.vi.

²⁴Çalışoğlu, a.g.e., s.21.

²⁵O.Köprülü, a.g.e., s.9

²⁶TDVİA, a.g.e., s.479.

1.4. Vefatı

Artık kendisini sadece ilmi faaliyetlere adayan Mehmet Fuat, 1965 yılı Ekim ayında Türk Tarih Kurumu'ndan çıkıp evine giderken trafik kazası geçirmiştir. Bu kaza sonucunda sol ayak femur kemiği kırılmıştır. Uzun yıllar yatalak bir şekilde olan Köprülü'nün 1964 döneminde konulan şeker hastalığı ve damar sertliği teşhisi giderek artmıştır. Bu sebepten ötürü 1966'da Ankara'dan İstanbul'a getirilmiştir. Tedavisine burada devam ettirilmiştir. Ama gösterilen tüm çabalara ve yapılan tedavilere rağmen sonuç alınamamıştır. 28 Haziran 1966 günü saat 12.40'da hayata gözlerini kapatmıştır.²⁷

Mehmet Fuat, ölümünden birkaç gün sonrasında Beyazıt Camii'nde kılınan cenaze namazı sonrası uzun yıllar görev aldığı İstanbul Üniversitesi Merkez binasına getirilmiştir. Törene önemli devlet adamları katılmıştır.²⁸ Tören sonrası babasının bulunduğu Sultan Mahmud Türbesi karşısında bulunan Köprülü mezarlığına defnedilmiştir.²⁹

²⁷Son Havadis, 29 Haziran 1966.

²⁸Cumhuriyet, 2 Temmuz 1966.

²⁹Çalışoğlu, a.g.e., s.22.

2. 1935 SENESİNDE FUAT KÖPRÜLÜ’NÜN SİYASETE GİRMESİ

2.1. Mustafa Kemal Atatürk’ün Fuat Köprülü’yu Milletvekili Olarak Seçmesi

1935-1946 yıllarını kapsayan dönemde Mehmet Fuat Köprülü, CHP’den Kars milletvekili görevini üstlenmiş olup, 1944-1945 yılları dışında siyasette aktif halde değildir. Bu süreçte ilim yönüyle ön planda olup, siyasete değil ilme ağırlık vermiştir.

Köprülü, 1935’ten itibaren Atatürk’ün fikir ve ilim adamlarını kendi çevresinde ve TBMM içerisinde toplamak istemesi üzerine siyasete ilk adımı atmıştır.³⁰ Yusuf Akçura’ nın 11 Mart 1935 yılında kalp krizi sebebi ile vefatından sonra Kars Milletvekilliği görevine 31 Mayıs 1935’te Köprülü getirilmiştir.³¹

Mehmet Fuat’ın kendisinden önce yer alan ve aynı dönem de mecliste bulunan arkadaşları da olmuştur. Bunlar, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Necip Asım, Yahya Kemal Beyatlı, Şemsettin Günaltay, Necmeddin Sadak, Celal Sahir Erozan, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ali Canip Yöntem, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Yusuf Akçuroğlu gibi isimlerdir.³² Bunların dışında İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mehmet Emin Erişirgil ve Avram Galanti gibi önemli isimler Köprülü’den sonra milletvekili seçilerek mecliste yer almışlardır.³³

2.2. Siyaset ve Akademik Hayatın Birlikte İlerlemesi

1935’te başlayan siyaset hayatında Mehmet Fuat 2. Dünya Savaşı sürecine dek aktif olmamıştır. Üniversitelerde hocalık görevi yapmakta idi. 1 Nisan-13 Kasım 1924 yılları arasında Maarif Vekili Vasıf Çınar Bey önderliğinde Maarif Müsteşarı olarak görev yapmıştır.³⁴

Atatürk’ün akademisyenlere daha verimli çalışabilmeleri adına sağladığı milletvekili olma hakkı, Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in 1941 yılında

³⁰Orhan Köprülü, *Fuat Köprülü*, a.g.e., s.5

³¹TBMM arşivi, seçim mazbatası, bkz ek 7

³²Park, age. s. 61

³³Park, age. s. 61

³⁴Orhan Köprülü, a.g.e., s.4.

çıkarttırdığı “akademisyenlerin artık hem akademisyenlik hem de milletvekilliğini aynı anda sürdüremeyeceklerini “ön gören kanuna göre akademisyenler bu iki çalışma alanından birisini seçmek zorunda kalmışlardır.³⁵ Bu kanundan sonra Köprülü milletvekili olmayı seçmiştir.³⁶

1941 yılındaki bu kanun doğrultusunda İstanbul Üniversitesi’nden hocalıktan ayrılan Mehmet Fuat, 1943’e kadar Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’ndeki görevinde kalmıştır.³⁷

Köprülü’ye akademisyenliği neden bıraktığı sorulduğunda ‘hür bir üniversite de profesörlüğü tercih ederdim’ demiştir. Fakat o süreçte böyle bir üniversiteden bahsetmek pek de mümkün sayılmamakta idi.³⁸ Mehmet Fuat’a göre 1940 dönemindeki akademik süreç 1920 ve 30’lar kadar aktif ve verimli olmamıştır. Türklükle ilgili çalışmalar Mustafa Kemalli süreçte en güzel çağını yaşamıştır.³⁹

Mehmet Fuat Köprülü, Z. Gökalp’in vefatından sonra Türklükle alakalı edebiyat, tarih ve diğer alanlarda yaptığı çalışmalar ile liderlik konumunda olmuştur.⁴⁰ Türkiye’yi temsil etmesi için Köprülü, uluslararası pek çok konferansa ve toplantılara gönderilmiştir. Bu görevlerinde Türkiye’yi en iyi şekilde temsil etmiştir.⁴¹

Verilen konferanslarda Gibbons’un Osmanlı Devleti ile ilgili tezini kökünden çürütmüş ve Yeni Türk görüşünü Avrupa’ya büyük ölçüde kabul ettirmiştir. Sorbonne Üniversitesi’nden 1939 yılında Köprülü’ye Fahri Doktora ünvanı verilmiştir. Köprülü de aldığı bu unvan ile ilgili olarak, “Bir ilim kitabı alabilmek için ne feragatlere, ne fedakârlıklara katlandım. Kendime istediğim gibi hüviyyet verebilmek için çok didindim; lakin Sorbonne’un üzerine Türk bayrağı çekildiği zaman, bunların hepsini unuttum. Bütün çektiklerim, karşılaştığım bütün müşkiller gözümün önünden silindi. O dakikada bütün dünya gözüme kırmızı bir bayrak şeklinde görünüyordu. Bu benim

³⁵TDVİA, agm, s. 478.

³⁶Cumhuriyet, 27 eylül 1941

³⁷TDVİA, a.g.m. s. 478.

³⁸Caferoğlu, a.g.m. s. 966.

³⁹Çalışoğlu, a.g.e., s.26.

⁴⁰Park, a.g.e.. s. 75.

⁴¹Çalışoğlu, a.g.e., s.27.

için hayatımın en büyük mükafatlarından biri oldu.”⁴² diyerek ödülün ne denli özel olduğunu belirtmiştir.

2.3. Atatürk’ün Vefatı Sonrası İsmet İnönü Döneminde Fuat Köprülü’nün Siyasi Faaliyetleri

Atatürk’ün vefatından sonra Köprülü önemli bir arkadaşını, dostunu kaybetmiştir. Bu doğrultuda ilim çalışmalarının altın çağı da bitmiştir denilebilir.⁴³ Demokrasi sevdalısı olan Fuat Köprülü, İsmet İnönü’nün diktatör gibi yönetiminden hiç hazetmemiş, ülkesinin biran evvel demokratik Cumhuriyet rejimine geçmesini dilemiştir. Bu düşüncesini siyasette de yaymak istemesinden kaynaklı siyaseti seçmesi etkindir. 1945’e dek siyasette aktif halde değildir. 1941’de kısa dönem TBMM Maarif Komisyonluğu Başkanlığı görevinde yer almıştır.⁴⁴

CHP’nin grup toplantılarında yer almış ancak genellikle sessiz kalmıştır. 2. Dünya Savaşı’nın sürdüğü dönemde, 1943 Şubat ayında, Mehmet Fuat, Türkiye’nin demokrasi bloğunda yer alarak savaşa katılması gerektiği konusunda yaptığı konuşmada, Almanya aleyhine savaşa girmenin ülkenin yüksek çıkarları açısından son derece tehlikeli olacağı görüşünü savunmuş ve Celal Bayar dahil bazı arkadaşlarıyla birlikte bu yönde bir karar alınmasını engellemiştir. Sonraki konuşmalarında ise Türkiye’nin, Almanya ve Japonya’ya karşı savaşa girmemesi gerektiği yönünde verilen önergeyi güçlü bir şekilde desteklemiştir.⁴⁵

Mehmet Fuat Köprülü, CHP yönetimine karşı ciddi bir çıkışta bulunmuştur. CHP Bursa Milletvekili Muhittin Pars’ın vermiş olduğu bir önerge sonrası Köprülü yükselmiştir. Önerge görüşmelerin açık ve günü gününe yapılması ile ilgiliydi. Hararetli görüşmelere yol açan bu önerge ile Köprülü’nün hükümete ağır sözler ve eleştiriler itham ettiği görülmüştür. Mehmet Fuat milletvekilliğinden utandığını,

⁴²Tansel, a.g.m. s. 276.

⁴³Çalışoğlu, a.g.e., s.27.

⁴⁴Park, a.g.e. s. 74.

⁴⁵Tansel, a.g.m., s. 273-274

öncesinde saygı görüldüklerini şuan da ise halkın milletvekillerini önemsemediğini ileri sürmüştür.⁴⁶

1935-1946 dönemleri arasındaki süreçte Mehmet Fuat'ın milletvekilliği daha çok görüntü olarak kalmış olup, siyasetçi ünvanı ile çok fazla ön plana çıkmamıştır. 2. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru yani 1944'lü dönemlerde siyasette aktif bir görünüm sergilemiştir. İnönü'ye karşı gelen yönetimde en ön planda olan isimlerden birisi halindedir.⁴⁷

İsmet Bozdağ, Fuat Köprülü'nün bu dönemdeki milletvekilliği ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Köprülü, milletvekili olmuş... Bakanlık bekliyor ama kendisine kimsenin bunu yakıştırdığı yok! Bilim alanında otorite olmaktan gelen ve biraz da mizacının eğilimini yansıtan uluorta konuşması çevresine önem vermemesi ve meclisin “Merdivenaltı” kulisine itibar etmemesi, onu parlamentoda “Yalnız Adam” haline getirdi. Ama bundan pek yakındığı yoktu.”⁴⁸

⁴⁶Barutçu, a.g.e., s. 288-289.

⁴⁷Çalışoğlu, a.g.e., s.29.

⁴⁸İsmet Bozdağ, *Değişim Şafağında*, Emre yayınları, İstanbul, 1993, s. 40.

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA DEĞİŞEN TÜRK SİYASAL HAYATI VE FUAT KÖPRÜLÜ

3.1. 1946-1957 Süreci (Siyasetin En Aktif Dönemleri)

Mehmet Fuat Köprülü'nün siyaset hayatında ki en parlak dönem bu dönemler (1946-1957) arasındadır. Hemen hemen 12 yılı kapsayan bu süreci Demokrat Parti çatısı altında geçirmiştir. Demokrat Parti'nin kuruluş tarihi olan 7 Ocak 1946'da başlayan Mehmet Fuat'ın siyasi yaşamındaki bu süreç, ilk olarak Başbakan Adnan Menderes olmak üzere Demokrat Parti'ye üye şahısların artan parti programına uygun görülmeyen uygulamaları ve Mehmet Fuat'ın git gide partide dışlanması sonucunda bu partiden istifa ettiği 6 Eylül 1957'de sona ermiş bulunmaktadır.⁴⁹

Bu parlak dönemi 2 başlıkta incelemek mümkündür. Bunlar:

- 1) 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950'de iktidara gelene kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde muhalefet partisi olarak yer almıştır.
- 2) 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden, 6 Eylül 1957'de Mehmet Fuat'ın Demokrat Parti'den istifa etmesine kadar süren dönem.

3.2. Demokrat Parti'nin Kurulmasında ve Muhalefet Yıllarında Mehmet Fuat Köprülü (7 Ocak 1946- 14 Mayıs 1950)

DP'nin kurulmasından önce genel bir değerlendirme yapılacak olursa Türkiye Cumhuriyeti'nde 1923'den 1946 dönemine kadar iki kere çok partili hayata geçiş adımı atılmış. İlk deneme Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası olup bu parti Şeyh Sait İsyanı ile kapatılmıştır. İkinci deneme ise Serbest Cumhuriyet Fırkası olup, bu partide bir süre sonra kapatılmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası Mustafa Kemal'in kendisi tarafından İsmet Paşa'nın, 1930 yılında dünya ekonomik krizi koşullarında ülkeyi yönetme biçimine dair duyulan rahatsızlık ile başa çıkmak için kuruldu. 1946

⁴⁹Çalışoğlu, a.g.e., s.30.

yılında Demokrat Parti ileri gelen parti üyelerinin demokratikleşme taleplerinin CHP tarafından reddedilmesinin ardından kuruldu.⁵⁰

Tek parti dönemini de 1930-38 ve 1938-1946 olarak iki bölümde incelemek gerekir. Birinci dönem olan 1930-1938 yılları Mustafa Kemal Atatürk'ün bizzat hakim olduğu dönemdir. 1938-1946 yılları ise İsmet İnönü'nün idarede olduğu dönemi kapsamaktadır.

Birinci dönemde Mustafa Kemal Atatürk var olduğundan inkılaplar yoğun olarak görülmektedir. İkinci dönem olan İsmet İnönü dönemi ise dönemin İtalya ve Almanya yönetimiyle benzerlikler taşımaktadır. İsmet İnönü idareye hakim olma çabasıyla bazı dönemlerde bakan atamalarını da kendisi kararlaştırmıştır.⁵¹

1930 yılındaki ikinci çok partili geçiş sürecinden sonra İsmet İnönü etkili olup, devleti tek başına yönetmiştir. Baskıcı tutumlar sergilemesinden dolayı halktan tepkiler almıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye savaşta yer almamış olsa da ekonomik yönden sarsılmıştır.⁵² Zaten yeni yeni kurulmuş olan bu ülkenin ekonomisi oturmadan geriye doğru gitmiştir. Karaborsa artmış, fiyatlar yükselmiş, kıtlık diyebileceğimiz noktaya gelinmiştir. Bu sebeplerden ötürü halk İnönü yönetimine karşı gelmeye başlamıştır.⁵³

Halkın, İsmet İnönü yönetimine inancı yoktu. Halk kendi içerisinde sınıflara ayrılmıştı; toplumun çoğunluğunu oluşturan fakirler, memurlar, köylüler ve bürokratlar şeklindeydi.⁵⁴ Zaten sınıflara ayrılan halkın bu ekonomik koşullarda daha da kötü durumlara düşmesiyle birlikte sınıfsal ayrım dahasıyla belirginleşir hale gelmiştir.⁵⁵

Kısacası bu durumdan çok fazlasıyla sıkılan halk artık İsmet İnönü'yü ve yönetimini istememekteydi.⁵⁶ Bu sebepten ötürü toplumu oluşturan halk çok partili

⁵⁰ Zürcher, E.J., 'Erik-Jan Zürcher İle Söyleşi', Mülkiye Dergisi, 47 (5), 2023, s.60.

⁵¹ Çalışoğlu, a.g.e., s.31.

⁵² Yahya Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara 1982, s. 162.

⁵³ Çalışoğlu, a.g.e., s.33.

⁵⁴ Albayrak, a.g.e., s.24-25.

⁵⁵ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.335.

⁵⁶ Çalışoğlu, a.g.e., s.33.

hayata geçişi kurtuluş olarak görmüştür.⁵⁷ CHP’den memnun kalınmayan konuların en başında şüphesiz ekonomik koşullar gelmektedir. Ekonomiden sıkıntı içerisinde olan devlet, halkın üzerine bu dönemde fazlasıyla gitmiş, halkı sık boğaz etmiş, bu bıktırma evresine getirmiştir.⁵⁸

Milli Koruma Kanunu halkın tepkisini çeken ilk konu olmaktadır. Çünkü bu kanun ile hükümet iç piyasaya daha fazla müdahale de bulunmuştur.⁵⁹ şehirlileri daha fazla koruyan bu kanun köylüyü büyük sıkıntıya sürüklemiştir. Bu kanun aynı zamanda satıcı şahıslara fatura verme zorunluluğu da doğurmuştur.⁶⁰ Taşınmaz mülklerin kira artışı da yasaklanmıştır. Kanun doğrultusunda devlet gerektiğinde kişilere ait fabrikalara dahi el koyabilecek, kanuna karşı gelenler olursa ağır cezalandırılacaktır.⁶¹

Kanun uygulandığında yolsuzluklar meydana gelmiş, halk kendi içerisinde huzursuzluk yaşamıştır.⁶² Halkın hükümete olan güveni tamamı ile sarsılmıştır.⁶³

Halkın tepkisini alan ikinci yasa ise, CHP içerisinde bile büyük tartışmalara sebebiyet veren Varlık Vergisi yasasıdır. 11 Kasım 1942 yılında kabul edilmiştir.⁶⁴

Meclisten hemen çıkarılan bu yasanın sonucunda getirdiği olumsuzluklar hesaplanmamıştır. Bu verginin uygulanmaya başlamasıyla birlikte sadece yurt içi değil yurt dışından da tepkiler yağmıştır.⁶⁵

Varlık Vergisi yasasıyla beraber dönmeler Müslüman olan halkın iki katı kadar, gayrimüslim olan zümreler ise on katı kadar vergi ödemek zorunda kalmışlardır.⁶⁶

⁵⁷Albayrak, a.g.e., s.35.

⁵⁸alıřoėlu, a.g.e., s.34.

⁵⁹Fehmi Akın, ‘Türkiye’de çok Partili Dizgiye Geçiş Sürecinde DP–CHP İlişkileri (1946–1947)’,Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 33.

⁶⁰Albayrak, a.g.e., s. 29.

⁶¹alıřoėlu, a.g.e., s.34.

⁶²Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasisi Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967, s. 84.

⁶³alıřoėlu, a.g.e., s.34.

⁶⁴Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli şef Dönemi (1938–1945)*, Aykut Yayınları, Ankara, 1986, s.369.

⁶⁵alıřoėlu, a.g.e., s.35.

⁶⁶Albayrak, a.g.e., s.26.

Yabancılar ise Ankara'daki emir üzerine Müslümanlar kadar vergi ödeme yükümlülüğüne çarptırılmıştır.⁶⁷

II. Dünya Savaşı'nda halktan haksızca alınan kazançların, halka iadesini amaç edinen bu vergi haksızlıklar ve olumsuzluklar neticesinde kötü sonuçlar doğurmuş ve amacını yerine getirememiştir.⁶⁸ CHP'ye karşı gelen halk yeni oluşum sürecindeki Demokrat Parti'ye tam destek vermiştir.⁶⁹

Sonucunda çok büyük tartışmaları arkada bırakarak II. Dünya Savaşı sonlarında bu vergi kaldırılmıştır.⁷⁰

Çok partili geçişte sadece bahsedilen iç etmenler değil dış etmenlerde etkili olmuştur. Bunların en başında da II. Dünya Savaşı'nı Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin oluşturmuş olduğu demokratik grubun kazanması gelmektedir.⁷¹ Türkiye II. Dünya Savaşı sürecinde tam olarak denge politikası izlemiştir. Bunun sebebi de I. Dünya Savaşı'ndaki alınan dersler, çıkarılan sonuçlar, ekonomik sıkıntılar olmuştur. Hem ekonomik hem de askeri yönden Türkiye güçsüzdü.⁷²

Türkiye, savaş süreci boyunca ABD, İngiltere ve Rusya; diğer yandan da Almanya ve Japonya ile oluşan gruplar arasında tam olarak dengeyi korumuş, taraf belli etmemiştir. Bu süreçte de yalnız kalmıştır. Değişen dengeler doğrultusunda Türkiye bir tarafı seçmek zorunda kalmıştır.⁷³

Her iki grupla da iyi ilişkiler geliştiren Türkiye, 1944'te İngiltere ve Amerika'nın yönlendirmesiyle Almanya ile olan ilişkilerini keserek, Demokrasi Cephesi'nin yanında yer almıştır. Bu adımı atarken, Roosevelt, Stalin ve Churchill'in Yalta Konferansı'nda öngördükleri, 1945 yılı Şubat ayı sonuna kadar Almanya'ya

⁶⁷Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. Boğaç Babür Turna) Arkadaş Yayınları, Ankara, 2008, s. 399.

⁶⁸Albayrak, a.g.e., s.27.

⁶⁹Çalışoğlu, a.g.e., s.36.

⁷⁰Mahmut Koloğlu, *Milli şef Dönemi (1939–1945)*, Ankara, 1974, s. 176.

⁷¹Çalışoğlu, a.g.e., s.38.

⁷²Albayrak, a.g.e., 35.

⁷³Rıfki Salim Burçak, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş*, Olgaç Yayınevi, Ankara, 1979, s. 39.

savaş ilan eden devletlerin San Francisco Konferansı'na davet edilmesi yönündeki karara uygun hareket etmiştir. Türkiye, 2 Ağustos 1944'te Almanya ile ilişkilerini keserek, savaş sonrasında şekillenecek dünya düzeninde söz sahibi olmayı ve milli çıkarlarını korumayı amaçlamıştır.⁷⁴ Aynı sebepten ötürü Japonya ile de ilişkilerini kesen Türkiye, 23 Şubat 1945 yılında Japonya'ya savaş ilan etmiştir.⁷⁵

Türkiye, Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesi olmaya da hak kazanmıştır.⁷⁶ 24 Şubat 1945'te resmen Birleşmiş Milletler'e katılım sağlanmış ve deklarasyon imzalanmıştır.⁷⁷

Türkiye, ABD'nin Mart 1941'de çıkardığı "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu"ndan, "milli savunmanın menfaatleri için ve Amerikan savunması açısından hayati öneme sahip ülkelere" yapılacak yardımlar kapsamında faydalanmıştır.⁷⁸ Türkiye'nin bu yardımı almasında İngiltere'nin etkisi olmuştur. Fakat 1944'de Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki görüşmelerin sonuçlanmamasından kaynaklı Nisan 1944'de Amerika Birleşik Devletleri bu yardımı sonlandırmıştır.⁷⁹

Şubat 1945 yılındaki savaş kararı sonrası Amerika ve Türkiye arasında 'Askeri Yardım Anlaşması' yapılarak, Türkiye tekrardan Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım almaya başlamıştır.⁸⁰

Türkiye savaş yıllarında her ne kadar Demokrasi Cephesi'nin desteğini almış olsa da bu demokratik yapıyı da oluşturmak zorundaydı. İsmet İnönü'de çok partili hayata geçiş müjdesini böylelikle vermiş olmuştur.⁸¹

II. Dünya Savaşı sonunda Türkiye artık mecburen çok partili sisteme geçmek zorunda kalmıştır. San Francisco Konferansı'na gitmek üzere Türkiye'den yola çıkan Türk grubu içerisinde yer alan Feridun Cemal Erkin, Amerikalıların sorması halinde,

⁷⁴Akandere, a.g.e., s. 307.

⁷⁵Durmuş Ali Koltuk, '2. Dünya Savaşı'ndan Sonra Çok Partili Hayata Geçişte CHP ve İsmet İnönü', Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 12, Sayı: 2, Ağustos 2008, s-34.

⁷⁶Koltuk, a.g.m. s. 34.

⁷⁷Ahmet Şükrü Esmer, 'Türk Diplomasisi (1920-1955)', Yeni Türkiye, İstanbul, 1959, s.94.

⁷⁸Yavuz Gürler, 'II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan ilişkileri (1945-50)', M. Kemal Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, 2004 s.-211.

⁷⁹Çalışoğlu, a.g.e., s.40.

⁸⁰Çalışoğlu, a.g.e., s.40.

⁸¹Çalışoğlu, a.g.e., s.40.

İnönü'nün en yakın dönemde demokrasiye geçileceğini söylemeleri emrini verdiğini dile getirmiştir.⁸²

19 Mayıs 1945 yılında İsmet İnönü, demokrasiye geçişle ilgili en önemli konuşmasını yapmış ve adım atmıştır.⁸³ 1 Kasım 1945'te Meclis açılış konuşmasında, 'Bizim tek isteğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır.' demiştir.⁸⁴

3.3. Demokrat Parti'nin Kurulması

1935 yılına kadar siyasette çok aktif olmayan Mehmet Fuat Köprülü, 1945 yılına dek sessiz bir duruş sergilemiştir. Adını genellikle, arada yapılan meclis konuşmaları dışında hep ilmi kişiliği ile ön plana çıkarmıştır. 1945'e gelindiğinde CHP içerisindeki bazı gruplar muhalefetin artık fazlasıyla var olduğunu sözleriyle belirtmişlerdi.⁸⁵

Demokrat Parti'nin kurucularından olan Celal Bayar, ilk muhalif tutumunu 1944'ün Mayıs'ında göstermiştir. Muvazene-i Umumiye Kanunu görüşülürken devlete sert eleştiriler sergilemiştir. 29 Mayıs'ta yapılan oylamada da kanuna tek red oyu veren kişi olmuştur.⁸⁶

CHP ve tek partili sisteme karşı ciddi bir karşı grubun oluştuğu tamamiyle netleşmiştir. Muhalifler, CHP ve rejimine karşı ilk sert tepkiyi 1945 yılında Meclis'te görülen bütçe konuşmasında göstermişlerdir. Adnan Menderes, Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur ve Emin Sazak hükümete sert çıkan isimler arasındaydı.⁸⁷

Muhalif gruplar tek partili yönetimi, artan bütçe açıkları, devlet borçları, ölçsüz yapılan sürüm, hayat pahalılığı, fakirlerin, özellikle de memur grubunun açlık hali, karaborsanın yükselişi, vergi sisteminin adaletsizliği ve verimsiz oluşundan kaynaklı şiddetle eleştirmişlerdir.⁸⁸ Yeni bir sistemin biran önce devreye girmesi

⁸²Şükrü Karatepe, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993 s. 202.

⁸³Çalışoğlu, a.g.e., s.44.

⁸⁴Feroz Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 15

⁸⁵Çalışoğlu, a.g.e., s.46.

⁸⁶Albayrak, a.g.e. s.42.

⁸⁷Eroğul, a.g.e., s.25.

⁸⁸Bütçe görüşmeleri için bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, Toplantı: 2, C, 17

gerektiğini öne sürmüşlerdir. Görüşmeler sonunda oy kullanan 373 milletvekili arasından 368 kişi onay verirken 5 kişi red vermiştir. Bu kişiler Mehmet Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Emin Sazak'tır.⁸⁹

Çiftçi Topraklandırma Kanunu sürecinde başlayan ve bütçe münasebetleri sonrası hızlanan muhalif grubun yeni bir parti kuracağı her yerde konuşulmaya başlanmıştı.⁹⁰

CHP Meclis Grubuna Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü imzasını

taşıyan “Dörtlü Takrir” adlı metin, muhalif grubun tamamen beliren bir yazılı ifadesi olmuştur. Özellikle Adnan Menderes ve Mehmet Fuat Köprülü’nün büyük emeği söz konusudur.⁹¹ Dörtlü Takrir, CHP’de ilk kez konuşulurken, sözü ilk olarak Mehmet Fuat Köprülü olarak takririn içeriğinden bahsetmiştir.⁹²

Refik Koraltan, Dörtlü Takrir’in nasıl verildiğini şu şekilde açıklamıştır:

1943 senesinde, seçim bölgem olan Mersin'e gittim. Çukurova'yı dolaştım.

Gördük ki o zengin topraklarda yaşayan halk da diğer bölgelerdeki kadar fakir ve muzdaripti. Bu seyahatimde kötü bir talih olarak tifüse yakalandım. Çok sevdiğim ve hürmet ettiğim Celal Bayar, hastalığım sırasında hemen hemen gün aşırı ziyaretime geldi.

Yaptığımız görüşmelerde, artık bir ıslahat hareketinin zarurietini üzerinde tamamen mutabık bulunuyorduk. Bir gün Bayar'a "Muhterem kardeş, görüyorsun ölüm tehdidi altında bir hastayım, şayet ölürsen, başta siz ve kendilerini yakinen tanıdığım Menderes ve Köprülü ile bu ıslahat hareketini tahakkuk ettiriniz. Büyük meseleler halletmiş, Başvekillik yapmış bir insansınız. Bu milletin hepimizde hakkı var dedim.

(25.5.1945) s.196–233.

⁸⁹Cumhuriyet, 30 Mayıs 1945; Vatan, 30 Mayıs 1945.

⁹⁰Osman Akandere, ‘Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak Dörtlü Takrir’in Amaç ve Mahiyeti’, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 9, 2003, s. 7.

⁹¹Barutçu, a.g.e., s.306.

⁹²Osman Akandere, ‘Fuat Köprülü ve Demokrat Parti’nin Kurulmasındaki Rolü’, Türkiye Araştırmaları Dergisi, Sayı:3, Konya 1997,s.236.

Fuat Köprülü'yu oldukça eskiden Mustafa Kemal'in toplantılarından tanırıdım. Milletlerarası ilmi şöhrete sahip bir insandı. Fakat bu dava ve ideal birliği bizi çok yaklaştırmış, birbirlerimizi daha iyi tanımak ve daha çok sevmek imkânı vermişti. Bayar, Köprülü, Menderes ve ben uzun münakaşalar sonucunda teşebbüsümüzün planını tespit ettik. Hangi esaslar üzerinde ne şekilde hareket edeceğimizi kararlaştırdık. Nihayet 4 Haziran 1945 günü yazıp 7 Haziran Perşembe günü imzaladığımız, bilinen 'Dörtlü Takrir'i' CHP Genel Başkanlığı'na verdik. Bu suretle hareketin ilk adımını atmış bulunuyorduk'⁹³

'Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin temelini oluşturan en önemli ilkelere biri demokrasiye olan inançtır. Türk milletinin yalnızca bu ilkelere tamamen sadık kalındığında gerçek refah ve mutluluğa ulaşacağı düşüncesi, halkımızın geniş bir kesimi ve özellikle partimizin üyeleri tarafından paylaşılan ortak bir görüş olmuştur. Bu inançla hareket ederek, bu büyük amacın gerçekleştirilmesi için gerekli gördüğümüz adımları, partimizin meclis grubuna sunmak görevimiz olarak kabul ettik.'

Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında; 'Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği' hakkındaki ifadeleri, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.'

Milletimizin bütün gücünü ve iradesini temsil eden Büyük Millet Meclisi'nin değerli üyelerinin, Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Türk milletine, dünya demokrasileri arasında hak ettiği saygın yeri kazandıracak olan bu öneriyi, kendi içten düşüncelerinin bir yansıması olarak kabul edeceklerinden hiçbir şüphemiz yoktur. Bu vesileyle, önerimizin açık oturumda görüşülmesini saygılarımızla talep ederiz..' şeklinde son bulan önerge, Cumhuriyet Halk Partisi

Meclis Grubu'nda 12 Haziran 1945'te takrirçilerin isteği olan mecliste ve açık olarak görüşülmesinin tam tersi bir kararla kapalı oturumda ve parti grubunda görüşülmüştür.⁹⁴

⁹³Turhan Dilligil, 'Demokrat Parti'yi Nasıl Kurduk', Anlatan: Refik Koraltan, Dün ve Bugün, Sayı:12, Yıl: 1, Cilt: 1, İstanbul, (20 Aralık 1956).

⁹⁴Hilmi Uran, Hatıralarım, Ankara, 1959 s. 432.

CHP milletvekilleri arasında bu önergeye çok ağır eleştiriler ve sert tepkiler gösterenler olmuştur. Fakat dört kişi ciddiyetini koruyarak önergeyi savunmaya devam etmişlerdir. İleri giden sohbetler sonucunda Fuat Köprülü takririni almak isterken, Celal Bayar'ın onu oturttuğu Celal Bayar'ın şahsı tarafından söylenilmiştir.⁹⁵

1945 yılında Dörtlü Takrir büyük ses uyandırdığından, parti kurulduktan sonra da çok çabuk kabullenilmiştir. Muhalif hareketinin geçici değil, planlı-programlı bir adım olduğu da netleşmiştir.⁹⁶

Artık sonraki süreçlerde muhalif grup sesini daha da yükseltmiş ve parti kurma girişimine adım atmışlardır. CHP'den de istifa etmişlerdir.⁹⁷

Mehmet Fuat Köprülü, Falih Rıfkı Atay'ın 18 Haziran 1945'ten beri kendileri aleyhine (dörtlü önerge sahiplerine karşı) çıkan üslubu çok sert olan yazılarına istinaden 25 Ağustos 1945'te Vatan'da 'Açık Konuşalım!' başlıklı yazısıyla cevap vermiş, bu yazısına:

'Ulus gazetesinde, 18 Haziran 1945 tarihli nüshadan itibaren bir dizi makale yayımlandı. Falih Rıfkı Atay imzasını taşıyan bu yazılar, memleketin iç durumu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin prensipleri, tek parti ve çok partili sistem meselesi, Meclis içinde ve dışında yer yer beliren muhalefet ve eleştiriler gibi konuları ele alıyordu. Eğer bu yazılar, partinin ve hükümetin resmi gazetesi olan *Ulus*'un baş sütunlarında yayımlanmamış olsaydı, belki de onları okumak zahmetine bile katlanmazdık.

Ancak, bu makalelerin Cumhuriyet Halk Partisi'nin resmi gazetesinde yer alması ve bazı İstanbul gazetelerinin bunları, partinin ve hükümetin amaçlarını açığa çıkaran bir beyanat olarak yorumlaması, bizi bu satırları yazmaya sevk etti.

⁹⁵'Yanımda oturan Fuad Köprülü'nün birden ayağa kalktığını gördüm. Takririni geri almaya niyetli olduğu görülüyordu. Eteğinden çekip oturttum. Sert bir sesle : ' Biz verdiğimiz takrirleri geri alacak adamlar değiliz ' dedim. Sesini çıkartmadı. Ve takrir oya konuldu. imza sahibi dört milletvekilinden başka bütün eller havaya kalktı. Takririmiz ret olunmuştu'. Celal Bayar, a.g.e., s.34.

Yine bu konu ile ilgili olarak Toker'de bu konuda tam aksi bir ifadeyle Refik Koraltan'ın kendisine 'Celâl Bayar'ın takririn geri alınmasını kabul ettiğini, fakat kendisinin 'Olmaz böyle şey!' diye onu eteğinden çektiğini söylediğini belirtmektedir. Metin Toker, Tek Partiden Çok Partiye, İstanbul, 1990, s.71.

⁹⁶Akandere, a.g.m., s. 19.

⁹⁷Çalışoğlu, a.g.e., s.51.

Falih Rıfki Atay'ın ilk üç makalesi, gizli ve açık tehditler, küfürler ve alaylarla dolu bir dizi saldırıyı içeriyor. Bu yazılar, siyaset ve basın dünyasında adeta bir terör havası estirmeyi amaçlıyor gibi görünüyor. Yalnızca partiyi ve hükümeti değil, neredeyse tüm Türk milletini temsil etme iddiasıyla kaleme alınan bu yazılar, çok yüksek ve yetkili bir eda ile sunuluyor. Millet ne istiyor, ne istemiyor? Yeni partiler kurulabilir mi, kurulamaz mı? Eleştirmenler ve muhalifler memleket sevgisiyle mi, yoksa kişisel hırslarla mı hareket ediyorlar? Kimler demagoji yapıyor, kimler samimi? Tüm bu sorulara cevaplar vermek, ya da daha doğrusu bu konularda kararlar almak, sanki makale yazarının yetki alanına giriyormuş gibi bir izlenim uyandırıyor !

İlk üç makalenin uyandırdığı bu etkiyle, bazı İstanbul gazetelerinde "parti disiplini bozan bazı milletvekillerinin partiden çıkarılacağı, hatta yeni seçim yapılacağı" şeklinde haberler bile yayımlandı. Bu üç makaleyi takip eden dördüncü makalede, yazarın - muhtemelen Ahmet Emin Yalman'ın ilk makaleye verdiği sert cevaba karşı - haksız bir şekilde hücumu uğramış bir mazlum edası takındığını görmekteyiz. Beşinci makalesinde ise "Türkiye'de Demokrasinin Tekamülü" başlığı altında, demokrasiyi ve basın özgürlüğünü şiddetle savunduğunu okuyup, hayretler içinde kalıyoruz...

1. ‘Yirmi yıldır Cumhuriyet Halk Partisi'ne muhalefet eden ve hatta bugün de bu tutumlarına devam eden muhalifler kimlerdir? Onlardan ayrı olan eleştirmenler kimlerdir?

2. Parti içinden kale fethetmeye ve şahıslar etrafında parçalanmaya çalışan Doğu usulü hırslı politikacılar kimlerdir?

3. Köylüyü topraksız ve okulsuz bırakmak isteyen ortaçağ kalıntısı mütegalibeler kimlerdir?

4. Demokrasiyi bir şantaj aracı olarak kullanan demagoglar, yani halkı kandıranlar kimlerdir?

5. Kendilerine dalkavuk denilmemek için Meclis koridorlarında ve merdiven altlarında hükümete ve rejime gizlice saldırırlar kimlerdir?’⁹⁸

⁹⁸Çalışoğlu, a.g.e., s.53.

Cumhuriyet Halk Partisi, kendisini Atatürk'ün varisi olarak duyurmuştu. Bu yazılardan sonra Mehmet Fuat, Vatan gazetesinde yazdığı ' Miras Davası mı ? ' adlı yazıda

‘...O’nun mirası, bugünkü müstakil Türk Devleti’dir ve mirasçısı yalnızca Türk milletidir. Bunu bir ferde, bir zümreye ya da bir siyasi partiye mal etmek, Mustafa Kemal’in hatırasına yapılacak en büyük hürmetsizlik olur...” şeklinde ifade etmiştir.⁹⁹

Vatan gazetesindeki yazı atışmasının belirli bir zaman aralığından sonra Adnan Menderes’de dahil olmuştur. Menderes olsun, Mehmet Fuat olsun, kalemlerinde, halk kontrolünün yerine getirilmesi, halkın hak ve hürriyetinin belli bir güvencede olması, antidemokratik kararların ilgası, baskının olmaması gibi liberal ve demokratik içerikli konulardan bahsetmişlerdir.¹⁰⁰

Gazetede ve köşe yazılarında kaleme alınan yazıların, Meclis’te yapılan sert eleştirilerin nedeni Mehmet Fuat’a ve Adnan Menderes’e sorulmuş, uyarı almışlardır.¹⁰¹

CHP Genel Sekreterliği tarafından CHP Genel Sekreter Vekili Nafi Kansu imzasıyla 11 Eylül 1945’te Fuat Köprülü’ye gönderilen mektup şunları içeriyordu:

‘Parti adayı olarak halkın oyuna sunulmuş bir milletvekili olarak seçildiğiniz halde, son zamanlarda Meclis konuşmalarınızda sergilediğiniz tavır ve hareketler ile özellikle parti prensipleri ve parti hükümeti aleyhinde uzun süredir yayın yapan *Vatan* gazetesinde ve aynı gazetenin yer aldığı cephede yer almanız, idare kurulumuzca parti tüzüğüne aykırı olarak değerlendirilmektedir. Bu hareketinizin sebep ve amacını bildirmenizi ve hangi parti ocağına kayıtlı olduğunuzu belirtmenizi rica ederim.’¹⁰²

Mehmet Fuat bu yazıya yönelik uzun bir içerikte oluşan cevap niteliğinde bir mektup yazmıştır. Mektupta, yaptığı eleştirilerde partinin ana prensiplerinin dışına çıkmadığını belirtmiştir. Vatan’da yazdığı yazılarda ileri gitmeden kendisini

⁹⁹Vatan, 6 Ekim 1945.

¹⁰⁰Eroğul, a.g.e. s.31.

¹⁰¹1 Eylül 1945’te Emin Erişirgil Ülkü Dergisi’nde, ‘Demokrasi ve Parti Terbiyesi’ adlı yazısıyla muhaliflere çatmıştır. Köprülü’de 11–12 Eylül 1945’te ‘ Vatan ’ da ‘ Sırça Köşkte Oturanlar...’ yazısı ile Emin Erişirgil’e cevap vermiştir.

¹⁰²Çalışoğlu, a.g.e., s.54.

savunduğunu dile getirmiştir. Ülkenin selametini anayasaya bağlı kalmak olarak gördüğünü, doğrucu bir birey olarak da düşüncelerini Meclis'te açıkça dile getirdiğini belirtmiştir.¹⁰³

Adnan Menderes'te bu mektuba cevap niteliğinde Vatan Gazetesi'nde yazı yazmıştır:

‘Önce söylemek gerekir ki, bir memlekette hürriyetten bahis olununca, sadece ve yalnız Matbuat Kanunu'nun ellinci maddesi hatıra gelmez. Yurttaşın ferdi hak ve hürriyetleri yanında bir de siyasi hak ve hürriyetleri vardır. Bu iki nevi birbirine karıştırmamak vuzuh bakımından zarurettir.

Şüphesiz ki, Anayasa tam anlamıyla ideal bir demokrasiyi kuramamış olsa da, ülkemizde bireylerin özgürlükleri ve masumiyetleri güvence altına alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'yi Nazi ve Faşist rejimlerle karşılaştırmak büyük bir adaletsizlik olacaktır. Ancak, yurttaşların siyasi hak ve özgürlüklerinin sınırlanmış olduğu gerçeği de inkâr edilemez bir durumdur. Kimse göz ardı edemez ki, ülkemizde özellikle milletvekili seçimleri başta olmak üzere, hemen tüm seçimler giderek belirleyici bir nitelik kazanmıştır. Ayrıca, ülkemiz, ne sebepten olursa olsun, tek parti sisteminden henüz tam anlamıyla kurtulabilmiş değildir. ’¹⁰⁴

Cumhuriyet Halk Partisi, bu yazılardan sonra Mehmet Fuat Köprülü'nün ve Adnan Menderes'in partiden çıkarılmasına karar vermiştir.¹⁰⁵ Menderes ve Köprülü bu kararı radyo yayınından öğrenmişlerdir.¹⁰⁶ Fakat sonrasında yazılı bir şekilde gerek Adnan Menderes'e gerek Mehmet Fuat Köprülü'ye karar bildirilmiştir.¹⁰⁷

Refik Koraltan, 2 Ekim'de Vatan Gazetesi'ndeki konuşmasında Adnan Menderes ve Mehmet Fuat Köprülü'nün partiden çıkarılmasının tüzüğe aykırı olduğunu belirtmiştir. Bu konuşma sonrası Cumhuriyet Halk Partisi Koraltan'dan da cevap beklemiş ve sonrasında Koraltan'ı da partiden çıkarmışlardır.¹⁰⁸

¹⁰³Çalışoğlu, a.g.e., s.55.

¹⁰⁴Vatan, 14 Eylül 1945.

¹⁰⁵Çalışoğlu, a.g.e., s.57.

¹⁰⁶Çalışoğlu, a.g.e., s.57.

¹⁰⁷Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Rey Yayınları Cilt: IV, İstanbul 1971, s. 35.

¹⁰⁸Cumhuriyet, 28 Kasım 1945.

Demokrat Parti'nin kurucuları arasında olan Celal Bayar, arkadaşlarına karşı verilen kararları yakından takip etmiş olup, önce milletvekilliğinden sonrasında da Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etmiştir.¹⁰⁹

Adnan Menderes'in, Mehmet Fuat Köprülü'nün ve Koraltan'ın ihracından sonra Celal Bayar'ın da Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etmesi sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi, kendi içindeki isyancıları temizlemiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan bu dörtlü, yeni parti kurma yolunda daha rahat hareket etmeye başlamışlardır.¹¹⁰

Aralık 1'de Celal Bayar, yeni bir parti kuracaklarını açıklamıştır. Açıklamadan sonra iki gün içinde İsmet İnönü, Celal Bayar ile görüşmek istemiştir. Celal Bayar'ı yemeğe çıkarmış ve özel görüşme sağlanmıştır.¹¹¹ Yeni parti kurma yolunda görüşmeler devam etmiş olup, Celal Bayar'ın deyimiyle arkadaşları ile tam bir uyum içerisinde hareket etmişlerdir.¹¹² Celal Bayar'ın bu toplantılar sırasında Adnan Menderes'e olan hayranlığı artmıştır.¹¹³

Adnan Menderes ve Mehmet Fuat Köprülü, kurucu üyeler arasında dört kişi dışında kimseyi istememiş olup, Menderes ve Köprülü'nün de isteğinin etkisiyle Ahmet Hamdi Başar kurucu üye olmaktan kendi rızasıyla çekilmiştir.¹¹⁴

Yoğun çalışmaların sonucunda 7 Ocak 1946 günü partiyi kurmuşlardır. Partinin ismiyle ilgili farklı öneriler sunulmuş olsa da Ahmet Emin Yalman'ın önerisi olan 'Demokrat Parti' adı herkes tarafından hemen onaylanmıştır.¹¹⁵

Refik Koraltan, 7 Ocak 1946'da parti tüzüğünü İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a vermiş, aynı gün içerisinde de yeni partinin kurulmasına izin verilmiştir.¹¹⁶ Genel Başkanlığa Celal Bayar seçilmiştir.¹¹⁷

¹⁰⁹Koçak, *Çağdaş Türkiye Tarihi*, Cilt: IV, s. 141.

¹¹⁰Çalışoğlu, a.g.e., s.58..

¹¹¹Cumhuriyet, 5 Aralık 1945.

¹¹²Bayar, a.g.e. s.39.

¹¹³Çalışoğlu, a.g.e., s.58.

¹¹⁴Başar, a.g.e., s.109.

¹¹⁵Ahmet Emin Yalman, Vatan, 3 Aralık 1945.

¹¹⁶Koltuk, a.g.m., s.43.

¹¹⁷Çalışoğlu, a.g.e., s.59.

Demokrat Parti'ye ait seksek beş maddelik program hazırlanmış, bu maddeleri bizzat Mehmet Fuat Köprülü hazırlamıştır.¹¹⁸ Bu seksen beş maddelik program iki ana bölüm altında toplanmıştı: Genel hükümler ve hükümet işleri.¹¹⁹

Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılıp, Celal Bayar ve arkadaşlarına dahil olan Cemal Tuna'nın Yenişehir'deki evi parti genel merkezi olmuştur.¹²⁰ Demokrat Parti, halk nezdinde yoğun ilgi görmüş ve çok benimsenmiştir. Yeni partinin taşıra teşkilatlarını açmak için halktan talep gelmiş olup, Celal Bayar 'Sonraki seçimlere bir yıldan daha fazla süre olduğundan, teşkilatın kurulma işini acele etmek istemiyoruz, partiye katılmak isteyenleri titizlikle seçiyorduk.' diyerek seçici davranıldığını izah edilmiştir.¹²¹

7 Ocak 1946 günü partinin resmen kurulduğunun bildirildiği gün Mehmet Fuat Köprülü, , 'kendisini gelmiş geçmiş hiçbir sadrazam ve başbakanla kıyaslamayacağını, kendisinin hepsinden çok üstünde olduğunu' belirtmekten çekinmemiştir.¹²²

Bu yeni partiye ulusal ve yerel basında fazlasıyla yer verilmiştir. Halkın artık zora düşmeyeceği belirtilmiştir.¹²³ Demokrat Parti'nin bu denli yayılması sonrası, Cumhuriyet Halk Partisi ile arasında sürtüşmeler başlamıştır. 10-11 Mayıs 1946'da CHP Olağanüstü Kurultayı'nda tek dereceli seçim sistemine geçilmiş, Parti başkanı 'değişmez' olmaktan çıkıp seçimle gelmeli, Parti başkanı yerine 'Şef' sözünün kullanılmasından vazgeçilmesi esasları onaylanmıştır.¹²⁴

Üniversitelere iç işlerinde özerklik tanınmış, Cemiyetler Kanunu' da değiştirilip, hükümet nezdindeki kapatma yetkisi yalnızca mahkemelere verilmiştir.¹²⁵

¹¹⁸Bilgin Peremeci, Harward yolcusu F. Köprülü : 'Maalesef aynı yerler için yeni baştan mücadele veriyoruz', Akşam, 13 Ağustos 1958.

¹¹⁹Çalışoğlu, a.g.e., s.60.

¹²⁰Bayar, a.g.e., s.49.

¹²¹Bayar, a.g.e., s.49.

¹²²Baban, a.g.e., s.356.

¹²³Çalışoğlu, a.g.e., s.62.

¹²⁴Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Deneyimi (1945-50)*, Liberal Toplum Liberal Siyaset, Siyasal Kitabevi (birinci baskı), Ankara, 1992, s. 270.

¹²⁵Erdoğan, a.g.m., s. 270.

Seçime sayılı günler kala Demokrat Parti birçok yerde örgütlenmiştir.¹²⁶ Seçimler neticesinde çoğu yerde Demokrat Parti'ye yapılan baskı ve hilelere rağmen 395 Cumhuriyet Halk Partisi milletvekiline karşı, Demokrat Parti'de 66 milletvekili meclise sokmuştur.¹²⁷

Demokrat Parti ve Millet Partisi sonuçlara itiraz etmiş olsalar da sonuç değişmemiştir. Celal Bayar seçim sonrası Sabah ve Gerçek gazetelerine verdiği röportajda seçime fesat karıştığını belirtmiştir. Kanunsuz davranışlar sergilenmemiş olsaydı, yurdun her tarafında Demokrat Parti'nin kazanacağını bildirmiştir.¹²⁸

5 Ağustos 1946'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanı seçimleri yapılmıştır. Seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin adayı olan İsmet İnönü 388 oy ile Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Demokrat Parti'den Fevzi Çakmak ise 59 oy alabilmiştir. Meclis Başkanı'da yine Cumhuriyet Halk Partisi'nden Kazım Karabekir seçilmiştir.¹²⁹

Demokrat Parti üyeleri İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçildiğinde, kalkıp alkışlama yapmayıp, kutlamamışlardır. Çünkü seçimlerin meşru olmadığına dikkatleri çekmişlerdir.¹³⁰

21 Temmuz'da yapılan seçimlerde Mehmet Fuat Köprülü İstanbul milletvekili seçilmiştir.¹³¹ Demokrat Parti'nin seçimler sonrası 12 Ağustos'ta çalışmaya başlayan meclise yaptığı tenkitlerde Mehmet Fuat Köprülü, konuşmacı olarak ön planda yer almıştır.¹³²

¹²⁶Albayrak, a.g.e., s. 89.

¹²⁷Erdoğan, a.g.m., s. 270.

¹²⁸Cemal Anadol, *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, Yeni Kuvayi Millîye Yayınları, İstanbul, 2004, s. 53.

¹²⁹Anadol, a.g.e., s. 53.

¹³⁰Anadol, a.g.e., s.54.

¹³¹Çalışoğlu, a.g.e., s.65.

¹³²Eroğul, a.g.e., s.40.

Demokrat Parti otuz altı ilde yapılan seçimlere toptan itiraz da bulunmuştur.¹³³ Mehmet Fuat Köprülü, Demokrat Parti üyeleri arasında en sert olan kişi olmuş, Adnan Menderes'e olan bağlılığını her fırsatta belirtmiştir.¹³⁴

Mayıs 1946'da Chicago Tribune ve Newyork Times gazetelerinde Mehmet Fuat Köprülü aleyhine çıkan yazılarda, savcılık tarafından Köprülü'ye kovuşturma başlatılmıştır. Kovuşturmanın sebebinde ise Köprülü'nün, Türkiye Cumhuriyeti'nin itibarını kıracak ifadeler kullandığı belirtilmiştir. Bu kovuşturma sırasında Kars milletvekili olan Mehmet Fuat Köprülü'nün dokunulmazlığı olduğundan dolayı herhangi bir şey uygulanmamıştır.¹³⁵

7 Ocak 1947 yılında Demokrat Parti'nin kuruluşunun birinci yılında Ankara'da, Yeni Sinema'da toplanan Birinci Büyük Kongresi'nde Celal Bayar 548 delegenin 541 oyu ile Parti Genel Başkanı olmaya hak kazanmıştır.¹³⁶ Mehmet Fuat Köprülü ise Emin Sazak, Refik Koraltan, Menderes, Lütfi Karaosmanoğlu, Refik Şevket İnce, Cemal Tunca, Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Servet Ağaoğlu, Hasan Dinçer ve Cemal Ramazanoğlu ile birlikte genel idare kurulunda yer almaya hak kazanmıştır.¹³⁷

Kongredeki sohbetlerin içeriği daha yoğunlukta demokrasi ve özgürlüğü barındırmaktaydı. Kongre sonucunda 'Hürriyet Misakı' kararı alınmıştır. Karar içeriğinde daha çok özgürlüklerin kısıtlanması ve demokrasinin yeterince yerine gelmemesi yer almıştır.¹³⁸

Hürriyet Misak'ında bulunan milli davalar olarak tanımlanan ve yapılması muhtemel kabul edilen maddeler şu şekildedir:

‘ 1- Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve Anayasamızın ruhuna ve metnine uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması,

¹³³ Çalışoğlu, a.g.e., s.65.

¹³⁴ Baban, a.g.e., s.356.

¹³⁵ Çalışoğlu, a.g.e., s.67.

¹³⁶ Anadol, a.g.e., s.55.

¹³⁷ Anadol, a.g.e., s.55, Ayın Tarihi, Ocak 1947.

¹³⁸ Çalışoğlu, a.g.e., s.68.

2- Vatandaş reyunin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hakimiyet prensiplerini teminat altına almak maksatlarıyla seçim kanununda değişiklikler yapılması,

3- Devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü. '

DP'nin yerine getirmeyi istediklerinin en açık belirtisi olan Hürriyet Misakı son derece önem arz etmektedir.¹³⁹

Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz, Emin Sazak, Hazım Bozca ve Suphi Batur gibi isimler Mehmet Fuat Köprülü aracılığıyla Adnan Menderes'in kendilerine hakimiyet kurmak istemesinden rahatsızlık duyduklarını bildirmişlerdir. Mehmet Fuat Köprülü'nün bu durumdan haz etmediğini ve Demokrat Parti sayesinde adam olduklarını Ahmet Tahtakılıç ve arkadaşları dile getirmişlerdir.¹⁴⁰

4 Şubat 1948 yılında Mehmet Fuat Köprülü aleyhine suçlamalar Meclis Grubu'nun yaptığı toplantıda yer almıştır. Kenan Öner ve Yusuf Kemal Tengirşenk'in aleyhine çalıştığı, grupta alınan kararları kendi lehine yöneltmek ve grubu önemsememek, 12 Temmuz Bildirisi sonrası CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yü övmek gibi suçlamalar yapılmıştır.¹⁴¹

Bütün bu suçlamalar ile alakalı olarak Şubat 1948'de Meclis Grup Başkanvekilliğinden güvensizlik oyu olarak ıskat edilmiştir.¹⁴² Bu göreve Celal Bayar getirilmiştir.¹⁴³ Bunun sonucunda da gruplaşmalar meydana gelip, partiden ayrılmalar görülmüştür. Demokrat Partisi Meclis Grubu üye sayısı da yarıya inmiştir. 31 milletvekili kalmışlardır.¹⁴⁴

¹³⁹Son Saat, 15 Mart 1947, Tam metin için bkz: Halası-Kun, a.g.e., s.261-264.

¹⁴⁰Baban, a.g.e., s.28.

¹⁴¹Çalışoęlu, a.g.e., s.74.

¹⁴²Baban, a.g.e., s.28. ; Albayrak, a.g.e., s.128.

¹⁴³Çalışoęlu, a.g.e., s.74.

¹⁴⁴Anadol, a.g.e., s.61

1948 yılında durum daha da kötüye gitmiş, iktidar ve muhalefet arasında ipler kopmuştur. Yumruklamalar ve hakaretler meydana gelmiştir. ¹⁴⁵

2. Hasan Saka Hükümeti 1949 Ocak ayında istifa ettiğinden dolayı, Hilmi Uran, Necmeddin Sadık, Fuad Sirmen ve Nurullah Sürmen'e hükümeti kurmaları teklifi götürülmüş fakat reddetmişlerdir. ¹⁴⁶ Şemsettin Günaltay Başbakanlığı onaylayıp, uzun çabalar sonucunda hükümeti kurmuştur. ¹⁴⁷ Hükümet, Demokrat Parti nezdinde eleştiriye maruz kalmayıp, bilakis Menderes tarafından ılımlı yaklaşmıştır. ¹⁴⁸

Demokrat Parti'nin 1946'daki seçim sonuçlarına yapmış olduğu ısrarcı itirazların sonucunda 1950'de Meclis'te yeniden seçim yapılması adına görüşmeler başlamıştır. ¹⁴⁹ Uzun konuşmaların sonucunda Şubat 1950 yılında tasarı onaylanmış ¹⁵⁰ ve Türkiye yeni seçim sistemine geçiş yapmıştır. ¹⁵¹ Adnan Menderes bu karar sonrası ' Demokrasimizin Sakarya Zaferidir !' cümlesini kullanmıştır. ¹⁵²

Yeni Seçim Kanunu kararı sonrası Meclis 24 Mart tarihinde kendi kendini feshetmiş, Mayıs 1950'de yapılması doğrultusunda onay çıkarmıştır. ¹⁵³

¹⁴⁵Cumhuriyet, 16 Ocak 1949.

¹⁴⁶Cumhuriyet, 16 Ocak 1949.

¹⁴⁷Ulus, 23 Ocak 1949.

¹⁴⁸Albayrak, a.g.e., s.135.

¹⁴⁹Cem Eroğul, *Demokrat Parti*, İmge Yayınevi, Ankara, 1998, s.31.

¹⁵⁰Mehmet Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, s.293.

¹⁵¹Çalışoğlu, a.g.e., s.82.

¹⁵²Anadol, a.g.e., s.62.

¹⁵³Anadol, a.g.e., s.62.

4. DEMOKRAT PARTİ'NİN SEÇİM ZAFERİNDEN SONRA FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN ÇALIŞMALARI

4.1. Demokrat Parti'nin İktidarı ve Mehmet Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı Yılları (1950-1957)

14 Mayıs 1950 yılında seçim gerçekleştirilmiş ve halk oylarını sessizlik içerisinde kullanmıştır. Seçime katılım ise oldukça fazla olmuştur.¹⁵⁴

Demokrat Parti, meclise 408 milletvekili sokmuş, Cumhuriyet Halk Partisi ise 69 milletvekilliği oyu kazanmıştır. Millet Partisi sadece 1 milletvekili çıkarırken Bağımsızlar ise 9 milletvekili çıkarabilmişlerdir.¹⁵⁵

Demokrat Parti çoğunluk oy aldığından seçimi birincilik ile kapatmıştır. 27 yıl süren Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı bu şekilde son bulmuştur. Cumhurbaşkanı ve Başbakanın kim seçileceği herkes tarafından merak edilmekteydi. Cumhurbaşkanı'nın kulislerde Celal Bayar, Ali Fuad Cebesoy ve Halil Özgörk'ün isimleri konuşulmaktaydı.¹⁵⁶

Ali Fuad Cebesoy Cumhurbaşkanı olmak isteyip, bu durumu Celal Bayar ile görüşmüştür. Bayar'ın kendisini desteklemesini istemiştir.¹⁵⁷ Ama Celal Bayar Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.¹⁵⁸

Bundan sonra ki süreçte Başbakanın kim olacağı tartışılmaktaydı. Akıllar da böyle bir soru vardı. O dönemler de özellikle Adnan Menderes ve Mehmet Fuat Köprülü'nün isimleri Başbakan adayı olarak duyulmaktaydı.¹⁵⁹ Mehmet Fuat Köprülü, Başbakanlık konusunda kendisine çok güveniyordu. Özgüveni yüksek bir isimdi. Adnan Menderes, Mehmet Fuat'a göre onun yanında yetişip, tecrübe kazanacaktır.¹⁶⁰

¹⁵⁴Cumhuriyet, 26 Mayıs 1950.

¹⁵⁵Cumhuriyet, 26 Mayıs 1950.

¹⁵⁶Bayar, a.g.e., s.107.

¹⁵⁷Bayar, a.g.e., s.106.

¹⁵⁸Vatan, Cumhuriyet, Zafer, 21 Mayıs 1950.

¹⁵⁹Vatan, 17 Mayıs 1950.

¹⁶⁰Baban, a.g.e., s.356.

Adnan Menderes'te Başbakan olarak Mehmet Fuat Köprülü'nün seçileceğini düşünüp, desteklemiştir. Kendisini de başbakan yardımcısı olarak düşünmüştür.¹⁶¹

Böylelikle Başbakan Adnan Menderes, Adalet Bakanı Halil Özyörük, İçişleri Bakanı Rükneddin Nasuhioğlu, Dışişleri Bakanı Köprülü, Maliye Bakanı Halil Ayan, Milli Eğitim Bakanı Avni Başaran, Bayındırlık Bakanı Fahri Belen, Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Velibeşe, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Nihat Reşit Belger, Gümrük ve Tekel Bakanı Nuri Özsan, Tarım Bakanı Nihat Eğriboz, Ulaştırma Bakanı Tevfik İleri ve Çalışma Bakanı Muhlis Efe olmuştur.¹⁶²

4.2. Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı Sürecinde Yaşanan Önemli Gelişmeler

Mehmet Fuat Köprülü, Başbakanlığa getirilmediği için üzüntüsünü belli etmeyerek verilen Dışişleri Bakanlığı görevini kabul etmiştir.¹⁶³ Başbakanlık seçimi Mehmet Fuat'ın çok sevdiği dostu Menderes ile arasının açılmasında ilk adım olmuştur.¹⁶⁴

Mehmet Fuat, Menderes görevdeyken kısa bir süre Milli Savunma Bakanlığı, Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerini üstlenmiş olup uzun yıllar Dışişleri Bakanlığı görevini yapmıştır.¹⁶⁵

Köprülü'nün bakanlığı boyunca özellikle Demokrat Parti'nin ilk kuruluş yıllarında (1950-54) Türk Dış Politikası'nda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Mehmet Fuat'ta burada aktif rol oynamaktadır. Bunlar, Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker yollaması, NATO'ya girmek, Balkan ve Bağdat Paktları'nın kurulması olarak gösterilebilir.¹⁶⁶

Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi dış politikada aynı tutumda olmuşlardır. Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasındaki en az zıtlaşma dış

¹⁶¹ Bayar, a.g.e., s.107.

¹⁶² Cumhuriyet, Zafer, 23 Mayıs 1950.

¹⁶³ Baban, a.g.e., s.356.

¹⁶⁴ Çalışoğlu, a.g.e., s.88.

¹⁶⁵ Çalışoğlu, a.g.e., s.88.

¹⁶⁶ Çalışoğlu, a.g.e., s.88.

politika meselelerinde olmuştur.¹⁶⁷ Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Batı yanlısı görüş değişmemiş, Cumhuriyet Halk Partisi'nden kalan tutum devam ettirilmiştir denilebilir.¹⁶⁸

Mehmet Fuat, henüz ikinci yıllık bakanlık görevinde Meclis'te yaptığı konuşmada Demokrat Parti'nin dış politika tutumuyla ilgili: 'Dış politikada hiçbir zaman ayrılmadığımız doğruluk, samimiyet, açık sözlülük, milletlerarası sahada tüm güzel niyet sahiplerini, siyasetimizin barış ve güvenliğinin korunması, toplumların haklarına, istiklaline ve toprak bütünlüğüne riayeti, medeniyet ve adaletin tüm dünyada hakimiyeti, kısacası Birleşmiş Milletler ideallerine sadık olduklarını açıkça ifade edenlerle dostluk ilişkileri kurulması, kötü duygu besleyenlere karşın hazırlıklı olunması gerektiği, realist düşünerek hareket ettiğimize ikna etmiş bulunuyor.' demiştir.¹⁶⁹

Dış politikada aktif olan Demokrat Parti'nin iktidarının ilk evresindeki en önemli gelişme Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO üyeliğidir.¹⁷⁰

4.2.1. Türkiye ve Kore Savaşı

2. Dünya Savaşı sonrası, savaşın galipleri dev bloklar şeklinde karşı karşıya gelmişlerdir.¹⁷¹ Bir bölüm Amerika ve Avrupa ülkeleri iken, diğer taraf Sovyet Rusya ve Sovyet Rusya'nın Avrupa'da işgal altında tuttuğu devletlerden oluşmaktaydı. İki taraf arasında Soğuk Savaş dediğimiz bir çatışma yaşanmıştır. Türkiye'de bu taraflardan Amerika bloğunun yanında olmuştur.¹⁷²

1950 yılının ortalarında Komünist olan Kuzey Koreliler Güney'e saldırmıştır. BM'de bu duruma el koymak istemiştir. Bu sebepten ötürü Türkiye'ye de bildiri

¹⁶⁷Murat Horay, 'Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Avrupa Politikası', (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.49.

¹⁶⁸H.Bayram Kaçmazoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, 16.Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.32.

¹⁶⁹TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt: 11, Toplantı: 19, (Aralık 1951), s.232.

¹⁷⁰Armaoğlu, a.g.e., s.517.

¹⁷¹Bayar, a.g.e., s.128.

¹⁷²Çalışoğlu, a.g.e., s.91.

gönderilmiştir.¹⁷³ Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin göndermiş olduğu telgraf şu şekildedir:

‘Ankara Emniyet Konseyinin 25 Haziran 1950 tarihli ve 473 sayılı toplantısından almış olduğu kararın metnini bildirmekle şeref duyarım:

- Genel Kurulun 21 Ekim 1949 tarihli kararına atfen Emniyet Konseyinin, Kore Cumhuriyeti Hükümetinin kanuni şekilde kurulmuş ve Birleşmiş Milletler Kore Muvakkat Komisyonunun kontrol ve memuriyet havzası altında bulunan ve Kore ahalisinin meskun bulunduğu bölgelerde, fiili kontrol ve hakimiyeti haiz bir Hükümet olarak tanıdığına,
- Bu Hükümetin Birleşmiş Milletler Muvakkat Komisyonunun nezareti altında Kore'nin o kısım ahalisinin serbest ve meşru seçimlere dayanarak kurulmuş yegane Hükümet olduğuna,

Aza devletlerin, Kore'nin mutlak istiklalini ve birliğini meydana getirmek için Birleşmiş Milletlerin başarmak istediği neticelere karşı teşebbüsleri bozulan barışın iadesini ve açıkça tevessül edilecek hareketlerden doğacak neticeler hakkındaki Genel Kurulun 12 Aralık 1948 ve 21 Ekim 1949 tarihli kararlarında beyan olunan mütalaatın Birleşmiş Milletler Kore Komisyonunun raporunda zikredilmiş olduğu ve durumunun Kore Cumhuriyeti ve Kore ahalisinin emniyet ve سلامتini tehlikeye koyduğuna ve Kore'deki karışıklığın askeri muhasemata yol açabileceğini ve Kore Cumhuriyetinin Şimali- Kore Cumhuriyetleri tarafından silahlı bir taarruza maruz kaldığını derin bir endişe ile kaydederek bu hareketin sulhü ihlal ettiğine karar verildiğinden,

1. Askeri hareketin derhal durdurulması ile şimali – Kore askeri kuvvetlerinin derhal 38 inci arz dairesine çekilmelerini şimali – Kore makamlarından talep eder.

- A) Tavsiyelerin en kısa bir zamanda şimali – Kore makamlarına tebliğini,
- B) şimali-Kore kuvvetlerinin 38 inci arz dairesine çekilip çekilmediklerinin müşahedesini;
- C) Bu kararın tatbik edilip edilmediğinin işarını Birleşmiş Milletler Kore Komisyonundan;

¹⁷³Erol Mütercimler, Mim Kemal Öke, *Düşler ve Entrikalar, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s.69.

2. Bu kararın tatbiki için Birleşmiş Milletlere her türlü yardımda bulunulmasını ve şimali Kore makamlarına ise yardımda bulunmaktan kaçınılmalarını bütün aza devletlerden talep eder.

Trygve Lie Katibi Umumi ¹⁷⁴

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bu durum görüşülmüştür. Daha sonra Birleşmiş Milletler Genel sekreteri ve Köprülü arasında yazışmalar olup, Mehmet Fuat yazısının sonunda Türkiye'nin bir Birleşmiş Milletler üyesi olarak üzerine düşen görevleri layıkıyla yerine getireceğini belirtmiştir.¹⁷⁵

18 Temmuz'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar önderliğinde bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantıya Başbakan Menderes, Samet Ağaoğlu, Mehmet Fuat, Refik İnce, Nuri Yamut ve rütbeli komutanlar dahil olmuştur.¹⁷⁶ Toplantı dört saat sürmüş olup, Kore ile ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Fakat basın bu toplantıda Kore Savaşı konusunun geçtiğinden bahsetmiştir.¹⁷⁷

Mehmet Fuat tarafından Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne telgraf çekilmiştir:

'Birleşmiş Milletler Paktı'ndan doğan yükümlülükleri ve Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararları yerine getirmeyi bir sorumluluk olarak gören Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Kore'ye yardım çağrısı içeren 15 Temmuz tarihli telgrafınızı bu anlayışla ve dikkatle incelemiştir. Cumhuriyet Hükümeti, yapılan bu inceleme sonucunda, bu kararların günümüzün şartlarında küresel barışa katkı sağlamak adına uygulanmasının gerekliliği ve önemi bilinciyle, Kore'de görev almak üzere, 4.500 kişilik, silahlı bir Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletler'in emrine göndermeye karar vermiştir.'¹⁷⁸

Adnan Menderes'in bu karar da büyük etkisi vardır. Türkiye bu kararı NATO'ya girme konusunda etken görmüştür. Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi

¹⁷⁴Çalışoğlu, a.g.e., s.92.

¹⁷⁵Çalışoğlu, a.g.e., s.93.

¹⁷⁶Mütercimler, Öke, a.g.e., s.73.

¹⁷⁷Cumhuriyet, 19 Temmuz 1950.

¹⁷⁸Mütercimler, Öke, a.g.e., s.73–74.

büyük bir coşkuyla karşılanmış olup, Amerika'dan sonra Kore'ye yardımda bulunan ilk ülke olmuştur.¹⁷⁹

Bundan sonra Kore'ye ilk olarak İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda asker yollamıştır.¹⁸⁰ Kore'ye asker gönderimi Türkiye açısından ilktir çünkü Türkiye ilk kez Misak-ı Milli sınırları dışında asker göndermiştir.¹⁸¹

Türkiye ilk dönemde Kore'ye dört bin beş yüz asker yollamıştır. General Tahsin Yazıcı komutasında görev almışlardır. Savaşın ilerleyen süreçlerinde Türkiye'den gelen askerlerin sayısı altı binin üzerindedir. Ateşkes imzalanana dek Türk askerlerinden yedi yüz yirmi bir kişi şehit olmuştur. Altı yüz yetmiş iki gazi vardır, iki yüz otuz dört kişi esir olurken yüz yetmiş beş kişi kayıp olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁸²

Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermiş oluşu, dış siyasette bundan sonraki süreçlerde olumlu karşılanacaktır. Türk askerinin Kore'de uyandırdığı başarı öyküsü gerek Amerika'da gerekse Avrupa ülkeleri ve diğer bölgelerde çok konuşulmuştur. Ülkemiz Kore Savaşı'na katılarak en büyük amaçlarından birisi olan NATO üyeliğine bir adım daha yaklaşmıştır. Mehmet Fuat Köprülü, bu savaştaki başarılarımızı NATO'ya giriş adına anahtar olarak görmekteydi.¹⁸³

4.2.2. NATO'ya Üye Olma Dönemi

2. Dünya Savaşı'ndan itibaren Batı yanlısı olarak hareket eden Türkiye, Amerika ve Avrupa ile tam olarak bütünleşmeyi amaçlamıştır. Sovyet Rusya'ya karşın kendisini güvene almak isteyip, bunun da en doğru çözümünü NATO üyeliği olarak görmüştür.¹⁸⁴

1947 yılında ABD'nin Truman Doktrini'ni imzalamasıyla birlikte Türkiye maddi ve manevi refaha kavuşmuştur. Bu doktrin ile Sovyetlere karşın ABD'nin

¹⁷⁹Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Yayınevi, Ankara, 1990, s.24.

¹⁸⁰ Bağcı, a.g.e., s.27.

¹⁸¹ Bulut, a.g.m. s.41.

¹⁸² Oran, *Türk Dış Politikası...*, a.g.e., s.547.

¹⁸³ Çalışoğlu, a.g.e., s.97.

¹⁸⁴ Çalışoğlu, a.g.e., s.97.

desteğini görmüştür.¹⁸⁵ Ama Sovyet Rusya Türkiye'ye tamamen tehdidini kaldırmamış, bu tehdit ancak NATO üyeliği ile ortadan kalkmıştır.¹⁸⁶

1949 yılında NATO'nun kuruluşu sonrası Türkiye üyelik için adım atmış olsa da destek görmemesinden dolayı bu girişim açıkta kalmıştır.¹⁸⁷ Türkiye İtalya'ya, NATO üyeliğinde kendisini desteklemesi için yanaşmıştır. 1950'de, İtalya ile Dostluk ve Hakemlik Antlaşması'nı imzalayarak NATO'ya girmek için İtalya'nın desteğini görmüştür.¹⁸⁸

Türkiye, NATO'ya katılmak adına ilk başvurusunu 1950 seçimlerinden önce gerçekleştirmiştir. Yalnızca İtalya'nın desteğini gören Türkiye Devleti'nin bu girişimi sonuçsuz kalmıştır.¹⁸⁹ Türkiye'nin üyeliğini istemeyen ülkelerin başında İngiltere, Norveç, Kanada, Hollanda ve Belçika gelmektedir.¹⁹⁰

İngiltere'nin bu itirazının arkasındaki en büyük sebep Orta Doğu'daki gerçekleştirmek istedikleridir. Yalnızca Orta Doğu Savunma Sistemine dahil olması şartı ile Türkiye'nin, NATO üyeliğinin kabul edileceği bildirilmiştir.¹⁹¹ Bu doğrultuda Sovyet Rusya'nın tehditi altındaki Türkiye'nin NATO'ya dahil edilmesini Hollanda, Belçika ve Danimarka gibi ülkeler bir tehlike olarak görmüşlerdir.¹⁹²

DP'nin iktidarından sonra NATO'ya girme isteği daha da artmış, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Mehmet Fuat Köprülü bu doğrultuda büyük emekler sarfetmişlerdir.¹⁹³

Türkiye ve Yunan Devleti'nin Ağustos'ta gerçekleştirmiş oldukları NATO üyelik başvurusu, Eylül ayında olumsuz olarak sonuçlanmıştır.¹⁹⁴ Bunun sonucunda

¹⁸⁵Esmer, a.g.m., s.98.

¹⁸⁶*Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, (Komisyon), Okutman Yayıncılık, Ankara, 2009, s.303.

¹⁸⁷Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, (1950–1995)*, İmge Yayınları, 2, Baskı, Ankara, 2000, s.37.

¹⁸⁸Yusuf Sarıay, *Türkiye'nin Batı ittifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi, (1939–1953)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.85.

¹⁸⁹Haluk Ülhan, 'NATO ve Türkiye', *Siyasi Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXII, Sayı: 4, Ankara, 1967, s.149.

¹⁹⁰Sarıay, a.g.e., s.85.

¹⁹¹Bulut, a.g.m., s.131.

¹⁹²Armaoğlu, a.g.e., s.519.

¹⁹³Çalışoğlu, a.g.e., s.99.

¹⁹⁴Sarıay, a.g.e., s. 89.

Celal Bayar, farklı ülkelerin sefirleri ile görüşmeler gerçekleştirip, Türkiye'nin NATO'ya girmekte ısrarcı olduğunu bildirmiştir.¹⁹⁵

Celal Bayar'ın bu tutumuna karşın Mehmet Fuat Köprülü'de buna benzer bir durum yapmıştır. Ankara'da bulunan NATO'ya mensup olan ülkelerin büyükelçileri ile sık sık görüşmeler gerçekleştirmiş ve ülkelere, Türkiye'nin NATO'ya dahil olması konusunda ısrarcı davranmalarını belirtmiştir.¹⁹⁶

Türkiye'nin, Kore Savaşı'na asker göndermesinin sonucunda Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin NATO'ya girmesini desteklemiştir. Amerika Birleşik Devletleri Türkiye ile birlikte Yunanistan'ın da asıl üye olarak NATO'ya girmesi gerektiğini diğer NATO devletlerine teklif etmiştir.¹⁹⁷

Ancak bu girişim başta İngiltere olmak üzere birçok ülkeden red almış ve tartışılmıştır. İngiltere'nin Türkiye'yi neden istemediği yukarıda bahsedilmiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁵Bayar, a.g.e., s.131.

¹⁹⁶Saray, a.g.e., s.114.

¹⁹⁷Mütercimler, Öke, a.g.e., , s.105.

¹⁹⁸Çalışoğlu, a.g.e., s.100.

İngiltere'nin bu tutumu Orta Doğu'daki siyasi durumun¹⁹⁹ stresli bir hal alması birlikte güvenlik bloğunun kesin oluşu konusunda olumlu olarak sonuçlanmıştır.²⁰⁰

Böylelikle İngiltere itirazını kaldırdıktan sonra NATO Başkanlar Konseyi Eylül 1951'de Türkiye ve Yunanistan'ın üye olarak davet edilmesine karar vermişlerdir.²⁰¹

'1951 TÜRKİYE İLE YUNANİSTAN'IN KUZEY ATLANTİK

ANDLAŞMASINA KATILMASINA İLİŞKİN PROTOKOL

(Protocol to the North Atlantic Treaty on the accession of Greece and

Turkey) Londra, 22 Ekim 1951

4 Nisan 1949'da Washington'da imzalanan Kuzey Atlantik Andlaşmasına taraf olan devletler, Kuzey Atlantik Bölgesi güvenliğinin, Yunanistan Krallığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin işbu Andlaşmaya katılmakla artacağını bildiklerinden şu hükümleri kararlaştırmışlardır:

¹⁹⁹1951-1954 yılları arasında yaşanan İngiliz-İran petrol anlaşmazlığı, günümüzdeki Körfez petrolleri ve Batı ile ilgili meselelerin temelini oluşturmuştur. Bu gelişme, Sovyetler Birliği'nin İran üzerindeki baskılarından yalnızca beş yıl sonra meydana gelmiş olması açısından da dikkat çekicidir. İran'ın petrolünü işleten Anglo-Iranian Oil Company adlı İngiliz şirketi ile yapılan son anlaşma, 1933 yılında imzalanmıştı. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası ödenecek ücretlerin artırılmasını talep eden İran hükümeti, anlaşmanın revize edilmesini istemiştir. Bu taleple birlikte, Millî Cephe Grubu ve lideri Dr. Muhammed Musaddık, İran petrolünün devletleştirilmesi gerektiğini savunarak mevcut anlaşmaya karşı çıkmışlardır. İran Millî Meclisi, 1949 yılında bu anlaşmayı onaylamamış ve reddetmiştir. Ardından, ülke genelinde petrolün millileştirilmesi için protestolar düzenlenmiş, bu hareket hem Komünist Tudeh Partisi hem de aşırı sağcı Molla Kaşani tarafından desteklenmiştir.

Dr. Musaddık, 1951 yılında başbakanlık görevine getirilmiş ve aynı yıl İran Millî Meclisi, petrolün millileştirilmesini öngören yasayı kabul etmiştir. Bu gelişme üzerine İngiltere, meseleyi Milletlerarası Adalet Divanı'na taşımış ve İran'a bir kruvazör ile asker göndermiştir; ancak Sovyet Rusya'nın 1921 yılında İran ile yaptığı anlaşma gereği Sovyetler Birliği'nin müdahale edebileceği düşüncesiyle bu hamle fazla ileri gitmemiştir. 1952 Mayıs seçimlerinde, Dr. Musaddık'ın liderliğindeki Millî Cephe Grubu ve Tudehçiler büyük bir çoğunluk elde etmiş, bunun üzerine İran'da siyasi dengeler büyük ölçüde değişmiştir. Şah, tahttan feragat etmeye zorlanarak yurtdışına kaçmıştır. Tudeh Partisi'nin gücünün artması üzerine, 1953'te General Zahidi'nin liderliğindeki ordu darbesi gerçekleşmiş ve Şah ülkesine geri dönmüştür. General Zahidi, başbakanlık görevine getirilmiş ve petrol anlaşmazlığını çözmek için Amerika'nın arabuluculuğunu talep etmiştir. Bunun sonucunda, 1954 yılı Ağustos ayında Anglo-Iranian Oil Company, Amerikan petrol şirketleri ve İran hükümeti arasında bir anlaşma imzalanmıştır.

Ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, a.g.e, s 489–491.

²⁰⁰ Mütercimler, Öke, a.g.e., s.106.

²⁰¹Mütercimler, Öke, a.g.e., s.106.

Madde 1. İşbu Protokolün yürürlüğe girmesiyle, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, bütün Taraflar adına, Yunanistan Krallığı Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine, bu Protokolün 2. Maddesiyle değişik biçimini alacak olan Kuzey Atlantik Andlaşmasına katılabilmek için bir davetiye gönderecektir. Bunun üzerine, Yunanistan Krallığı ile Türkiye Cumhuriyetinden herbiri, katılma belgesini Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine sunuşu günü, Andlaşmanın 10. Maddesi uyarınca, işbu Andlaşmaya taraf olacaktır.

Madde 2. Türkiye Cumhuriyeti Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf olunca, Andlaşmanın 6. Maddesi, Türkiye Cumhuriyetinin katılma belgesini Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine sunuşu gününden başlayarak, aşağıdaki biçimde değiştirilmiş olacaktır:

‘i. Taraflardan birinin Avrupa ve Kuzey Amerika'daki ülkesine ya da Fransa'nın Cezayir illerine, Türkiye ülkesine, ya da Kuzey Atlantik Bölgesinde Yengeç dönencesinin kuzeyinde olup Taraflardan herhangi birinin yetki alanı içinde bulunan adalara;

ii. Taraflardan herhangi birinin, anlaşmanın yürürlüğe girdiği gün itibarıyla, işgal kuvvetlerinin konuşlandığı bir bölgede, Avrupa'da, Akdeniz'de ya da Yengeç Dönencesinin kuzeyindeki Kuzey Atlantik Bölgesi'nde bulunan askeri kuvvetlerine, gemilerine veya uçaklarına yönelik yapılan bir silahlı saldırı, o tarafa veya birkaç tarafa karşı gerçekleştirilmiş bir saldırı olarak kabul edilir ve bu durumda 5. Maddenin uygulanması gerektiği anlamına gelir.’

Madde 3. İşbu Protokol Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf olan Devletlerden her birinin kabul kararını Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine bildirmesiyle yürürlüğe girecektir. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti bu bildirilerden herbirini aldığı gün ve işbu Protokolün yürürlüğe girdiği günü Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf olan tüm Devletlere bildirecektir.

Madde 4. Fransızca ve İngilizce metinleri özdeş düzeyde geçerli olan işbu Protokol, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arşiv Dairesine sunulacaktır. Bu Hükümet, Protokolün onaylı örneklerini Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf olan öbür tüm Devletlere verecektir.

İMZALAR

Belçika adına: A. de Staercke

Kanada adına: L.D. Wilgress

Danimarka adına: Steensen- Leth

Fransa adına: Herve Alphand

İzlanda adına: Gunnlaugur Petursson

İtalya adına: A. Rossi Longhi

Lüksemburg adına: A. Clasen

Hollanda adına: A.W.L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer

Norveç adına: Dag Bryn

Portekiz adına: R. Ennes Ulrich

Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda adına: S.R. Frederick Hoyer-Millar

Amerika B.D. adına: Charles M. Spofford²⁰²

Türkiye'nin NATO'ya dahil olması konusunda gelen davet sonrası yasa tasarısı Meclis'e gönderilmiş, Dış İşleri Komisyonluğu tarafından inceleme altına alınmış ve sonrasında Meclis'e sunulmuştur. Mehmet Fuat Köprülü Meclis'te konu ile ilgili konuşma gerçekleştirmiştir.²⁰³

Köprülü şunları dile getirmiştir:

‘Muhterem arkadaşlar, Birleşik Amerika Hükümeti, Atlantik Antlaşması üyesi bulunan bütün devletler namına Türkiye'yi Atlantik Antlaşmasına katılmaya resmen davet etmiş bulunmaktadır. Bu davete istinaden hazırlamış olduğumuz kanun tasarısını bugün tasdikinize arz etmekteyiz.

²⁰² İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağlıları (1945-1990)*, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.413-414.

²⁰³ Murat Çalışoğlu, ‘Mehmed Fuad Köprülü'nün Siyasi Hayatı’, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2009, s.103.

Şükranla arz edeyim ki, tasarı Dışışleri Komisyonu tarafından oy birliğıyle tasvip edilmiş bulunuyor. Yüksek Meclisce de tasvip edildiğı takdirde, usulü mucibince Birleşik Amerika Hükümetine, antlaşmaya iltihakımızı bildiren vesika derhal tevdi olunacak ve bu suretle Türkiye, tam ve eşit haklarla Atlantik Antlaşmasının üyesi olacaktır.

Aziz arkadaşlar; müsaade, buyurursanız, Atlantik Antlaşmasına katılmamızın ne demek olacağını izah eyleyeyim.

1949 Nisanında Washington'da 12 devlet arasında imzalanan bu belge, başlangıcında yüksek bir sadelikle ifade edildiğı gibi, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın amaç ve ilkelerine inanan; demokrasi, bireylerin özgürlüğü ve adaletin egemenliğı prensiplerine dayanan bir medeniyetin korunmasını hedefleyen; refah ve istikrar gibi insani iki amacın gerçekleştirilmesi kaygısıyla barış ve güvenliğin ortak bir şekilde muhafaza edilmesi kararını taşıyan milletlerin eseridir.

Bu Antlaşmaya taraf olan Devletler, içtimai, iktisadi ve fikri sahalarda iş birliğı yapmayı; anlaşmazlıklarını daima barış ve adalet yoluyla halletmeye çalışmayı; içlerinden bir tanesinin bile toprak bütünlüğünü, bağımsızlığını veya emniyetini tehdit eden bir vaziyet hasıl olursa derhal toplaşıp çaresini düşünmeyi ve nihayet aralarından birine tevcih olunacak silahlı bir tecavüzü hepsine tevcih olunmuş telakki edip ona göre, - silaha müracaat etmek de dahil olmak üzere gereken tedbirleri almayı birbirlerine taahhüt etmiş bulunmaktadırlar.

Görüyorsunuz ki, bu Antlaşma, silahı ancak mevcudiyetini, mukaddesatını ve kendisi gibi iyi niyetlerini ispat etmiş müttefiklerini müdafaa için kullananların; refahı, saadeti, inkişaf ve terakkiyi ancak barışta, karşılıklı anlaşmada ve samimiyetle iş birliğı yapmakta arayanların Antlaşmasıdır. Bu Antlaşmayı yapanların maksatlarını ve ideallerini anlatırken Türkiye Cumhuriyeti'nin maksat ve ideallerini anlatmaktan başka bir şey yapmış olmuyorum. İşte bunun içindir ki,

Atlantik Antlaşması içine alınmaya her bakımdan layık devletlerden biri olduğumuz bu Antlaşmayı yapanlar tarafından teslim olunmuş ve bugün, biz de buna iltihaka davet edilmiş bulunuyoruz.

Muhterem arkadaşlar, sunduğum açıklamalar göstermektedir ki, Atlantik Antlaşması yalnızca bir askeri savunma aracı değil, çok daha geniş bir anlamda, maddi

ve manevi yükselişi amaçlayan bir dayanışma ve işbirliği antlaşmasıdır. Ancak ne yazık ki, içinde bulunduğumuz çok hassas ve tehlikeli dönemin bir yansıması olarak, fikirler çoğunlukla bu antlaşmanın askeri yönü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu sebeple, ben de şimdi, antlaşmanın bu yönü üzerinde bir süre durmak istiyorum. Biraz önce belirttiğim gibi, antlaşmanın beşinci maddesinde, taraflardan birine veya birçoğuna yönelik gerçekleştirilecek silahlı bir saldırının, tüm taraflarca kendilerine yapılmış bir saldırı olarak kabul edileceği ifade edilmiştir. Altıncı maddede ise, beşinci maddede belirtilen hükmün hangi durumlarda geçerli olacağı açıkça belirtilmiştir. Bu açıklama, saldırının hangi ülkelerde ya da bölgelerde meydana gelmesi durumunda bu hükmün uygulanacağı şeklinde ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.

Eğer biz, Atlantik Antlaşmasına, bahsettiğim Altıncı maddede sayılan yerlere topraklarımızın kaffesi ilave edilmeden iltihaka davet olunsaydık, o zaman, Türkiye bütün ülkesiyle Antlaşmaya girmiş olmayacaktı. İşte bundan dolayıdır ki, Antlaşmayı imzalayan devletlerin, dostumuz Yunanistan'la birlikte bizim Antlaşmaya girerken davet olunmamız hususunda Eylül 1951'de Ottawa 'da toplanan Atlantik Konseyinde prensip kararı almaları üzerine, bahsettiğim eksikliğin tamamlanması için ayrıca bir vesika tanzimine lüzum hasıl olmuştur.

Bu vesikada, bugün Atlantik Antlaşması ile birlikte metni huzurunuzda gelen, 17 Ekim 1951'de Atlantik Teşkilatı üyesi devletlerin temsilcileri tarafından Londra'da imzalanan ve her birinin teşrii usullerine göre tasdiki tekemmül etmiş bulunan protokoldür. Bu protokolde, Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Antlaşmasına iltihak etmelerinin faydasına işaret edildikten sonra, Türkiye Antlaşmaya iltihakı kabul ettiği takdirde, yukarıda bahsettiğim Altıncı maddenin değişmiş olacağı beyan edilmekte ve eski Altıncı maddenin yerini alacak yeni Altıncı maddenin metni verilmektedir. Tetkikinden da görüleceği gibi, bu yeni Altıncı madde de, nerelerde taarruz vukuunun, Antlaşmanın derpiş ettiği müşterek harekete geçmeyi istilzam edeceği tasrih olunurken, sayılan ülkeler arasına Türkiye toprakları-kayıtsız ve şartsız olarak - ilave edilmiş bulunmaktadır.

Bir zamanlar, Atlantik Antlaşmasına topraklarımızın yalnız bir kısmı için alınacağımıza veya bu Antlaşmaya, diğer üyelere nispetle eşit şartlarla

girmeyeceğimize dair ortaya çıkan birtakım yanlış haberler ve tefsirler karşısında, fırsat düştükçe verdiğimiz izahatın isabeti bugün bu vesikalarla sabit olmuş bulunuyor.

Muhterem arkadaşlar; bugün bir kanun tasarısı halinde önünüze elen güzel netice 1948 senesine kadar giden bir maziye maliktir. O zamandan beri gelip geçen hükümetler, emniyetimizi Birleşik Amerika'nın da dahil olacağı muhtelif müşterek tedbirlerle kuvvetlendirmeye çalışmışlardır. Bütün bu teşebbüsler, burada izaha lüzum görmediğim bir takım sebeplerden dolayı müspet bir neticeye varmamıştı. Birçok istihalelerden sonra vaziyet, daima aynı istikamette çetin ve sabırlı emeklerle yavaş yavaş olgunlaştırılmış ve nihayet bugünkü netice elde edilmiştir.

Bu münasebetle maksadımızın tahakkukunda çok müessir ve değerli yardımlarda bulunmuş olan Birleşik Amerika ile kıymetli müzaheretlerini gördüğümüz İngiltere ve Fransa'ya ve Atlantik Antlaşmasının içinde mukadderatımızı birleştireceğimiz diğer üyelere şükran hislerimizi ifade etmek isteriz.

Bu kısa tarihçeyi yapmaktan maksadım, bugünkü neticenin yıllardan beri bütün milletçe beklenen bir netice olduğunu tebarüz ettirmektir. Atlantik Antlaşması camiasının savunması için Türkiye'nin bu camiaya bağlanmasının ona mensup devletlere temin edeceği faydalar üzerinde söz söylemeye artık lüzum yoktur. Çünkü onlar bu hakikati çok iyi anladıkları içindir ki, bizi kendi aralarına katılmaya davet etmiş bulunuyorlar.

Aziz arkadaşlar; Bugün, her türlü yıkıcı kuvvet karşısında hürriyet ve demokrasi cephesini sağlamlaştıran, menfaatlerimiz ve ideallerimiz bir olan bu camia ile sıkı tesanüt bağlarıyla, bağlanmak suretiyle mütekabil korunmayı el birliğiyle kalkınmayı ve yükselmeyi hedef tutan çok mühim bir vesikayı Hükümetiniz yüksek tasvibinize, arz etmiş bulunuyor.

Bu belgenin, özgürlük, bağımsızlık ve demokrasi idealine içtenlikle bağlı olan milletimizin istek ve iradesiyle, aynı şekilde onun temsilcisi olan değerli Meclis'in doğru ve yerinde yönlendirmeleriyle tamamen uyumlu olduğu inancındayız. Nihai karar, yüksek heyetinize aittir. '204

²⁰⁴TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: IX, Cilt: 13, Oturum: 1, (18.2.1952), s. 313-318.

Mehmet Fuat'ın bu konuşmasının ardından farklı bakanlarda konuşmalar yaparak, NATO'ya dahil edilmenin büyük sevinci içerisinde olduklarını belirtmişlerdir.²⁰⁵

Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı'ndan beri dahil olmak istediği NATO üyeliği isteği sonunda gerçekleşmiştir. Türkiye'nin NATO üyeliği Sovyetlerin tehdidini de engellemiştir.²⁰⁶

Mehmet Fuat'ın görüşüne göre Türkiye'nin NATO üyeliği Batılılaşma ve Demokratikleşme yolunda olumlu sonuçlar vermiştir.²⁰⁷

4.2.3. Balkan Paktı'nın Oluşturulmasında Mehmet Fuat Köprülü

Balkan Paktı'nın kurulmasındaki asıl sebep Sovyet Rusya'yla arası açılan Yugoslavya'yı Batı Bloğu'na yakınlaştırmaktır. ²⁰⁸ 1948'de Yugoslavya Komünform'dan²⁰⁹ ayrılmış ve ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batı Bloğu tarafından yanlarına çekilmeye çalışılmıştır. 1952'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliğinin onaylanmasının ardından Yugoslavya ile beraber Türkiye ve Yunanistan arasında Balkan Paktı kurulacağı düşünülmüştür.²¹⁰

Balkan Paktı, Türkiye ve Yunanistan için oldukça önem arz etmektedir. Zaten Türkiye'nin NATO üyeliğinin onaylanmasının ardından da Balkan Paktı yönündeki çalışmalar hız kazanmıştır. Adnan Menderes'in yaptığı bir açıklama yeni süreci bir nevi anlatmaktadır;

²⁰⁵TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: IX, Cilt: 13, Oturum: 1, (18.2.1952), s.318–338.

²⁰⁶Çalışoğlu, a.g.e., s.107.

²⁰⁷Saray, a.g.e., s.115.

²⁰⁸Horay, a.g.e., s.115.

²⁰⁹Komünform (Komünist Enformasyon Bürosu), 1947 yılında Polonya'nın Wilcza Gora kentinde, SSCB, Bulgaristan, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Romanya, Yugoslavya, Fransa ve İtalya komünist partilerinin katılımıyla kurulmuştur. Kuruluşun amacı, Avrupa'daki tüm komünist parti faaliyetlerini koordineli bir şekilde yürütmektir. Ancak SSCB ile Yugoslavya arasındaki gerginlik sonucu, 1948 Haziran ayında Yugoslav Komünist Partisi Komünform'dan çıkarılmıştır. Son olarak, Komünform, 17 Nisan 1956'da SSCB tarafından resmen dağıtılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Türk Dış Politikası..., s.500.

²¹⁰Eroğul, a.g.e., s.119.

‘Türkiye'nin jeopolitik rolü, ülkeyi doğal olarak Güney Akdeniz'in lideri olma konumuna taşımaktadır.’²¹¹

Balkan Paktı’nın kurulması doğrultusundaki çalışmalarda Mehmet Fuat Köprülü’de aktif olarak rol almıştır. Mehmet Fuat’ın önderliğindeki bir grup 1953’de Yugoslavya ve Atina’ya giderek yapılacak iş birliği doğrultusunda görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.²¹²

Yugoslavya’daki görüşmelerin ardından Atina’ya gidilerek Dışişleri Bakanı ve Papogos ile görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşmelerin sonucunda ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride ifade edilenler bu şekildedir:

‘ Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında şimdiden kurulmuş bulunan güven ve destek, kendi coğrafi bölgelerinde bir istikrar unsuru teşkil etmekte olduğundan, ortak amaç olan güven ve barışın sürmesi bakımından Yugoslavya ile olan ilişkilerin geliştirilmesi hususunda iki hükümet arasında tam bir görüş birliği olduğu saptanmıştır. ’²¹³

Görüşmelerin ardından üç ülke arasında Atina’da, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması anlaşması imzalanmıştır.²¹⁴

Antlaşmaya göre üç ülke birbirlerinden habersiz bir iş yapmayacak ve birçok konuda beraber hareket edilecek ilkesine dayanmaktaydı.²¹⁵ Antlaşma ülkelerin birbirlerine karşı verdikleri sözden ibarettir denilebilir.²¹⁶

Antlaşmayı Türkiye için imzalayan Mehmet Fuat, konuşmasında şunları dile getirmektedir:

‘ Antlaşmada sahası, geniş bir üçlü işbirliği derpiş edilmiş bulunuyor:

Filhakika, kültürel, ekonomik ve teknik işlerden askeri işlere kadar, milletlerin tealisi, refahı ve emniyeti için neler lazımsa bütün bunlar hususunda Akıt taraflar

²¹¹ Bağcı, a.g.e., s.54.

²¹² Çalışoğlu, a.g.e., s.110.

²¹³ Zafer, 30.1.1953.

²¹⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: IX, Cilt: 22, Toplantı: 3, (Mayıs1953), s.297.

²¹⁵ A.y., s.1376–1377.

²¹⁶ Horay, a.g.e., s.117.

yekdiğeriyle istişare edecek, gereken tedbirleri icabına ve imkanlara göre tespit ve tatbik eyleyecektir. ²¹⁷

Mayıs 1953 yılında Ankara Antlaşması imzalanmıştır.²¹⁸ Daha sonra üç ülke arasında Bled Antlaşması denilen bir antlaşma daha imzalanmıştır ve Köprülü'ye göre bu antlaşma 'realist' bir antlaşmadır.²¹⁹

Bu antlaşmanın önemi Dışişleri Bakanı Köprülü tarafından şu şekilde izah edilmiştir:

'28 Şubat 1953 tarihli Ankara Andlaşması'nın tasdikinden bugüne kadar geçen zaman zarfında Yugoslavya ve Yunanistan ile işbirliğimiz daima inkişaf etmiş ve nihayet 9 Ağustos 1954 tarihinde Yugoslavya'nın Bled ilinde, üç devlet arasında 'İttifak, Siyasi İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Andlaşması'nın imzasına müncer olmuştur.

Filhakika, kısaca Bled İttifaknamesi diye andığımız ve bugün tasvibinize arz edilmiş bulunan Antlaşma doğrudan doğruya Ankara Andlaşmasının tabii ve zaruri bir tekamülü ve inkişafıdır.

Ankara Andlaşmasında, üç Akıd Taraf mevcudiyetlerinin bekası için elzem bulunan emniyeti tesis zımnında gereken istişareleri yapmayı ve planları hazırlamayı birbirlerine taahhüt etmişlerdi. Bu suretle, üç Akid Taraf bir tecavüz muvacehesinde birbirlerine karşı bigane kalmamalarının bilakis müştereken yapılabileceğini tespit etmenin zaruretinin ve faydasını teslim eylemiş bulunuyorlardı. Çok mühim olmakla beraber bu taahhütler bir merhaleden ibaretti.

Çünkü derpiş edilecek müşterek tedbirlerin zamanında ve müessir şekilde tatbik mevkiine konulabilmesi için Tarafların nasıl, hangi şartlar dahilinde bir tecavüze karşı harekete geçeceklerinin tespiti lazımdı. Diğer bir ifade ile Ankara Antlaşması ile kurulan işbirliğinin bir siyasi ittifakla tamamlanması icap ediyordu.

²¹⁷Çalışoğlu, a.g.e., s.112.

²¹⁸18 Mayıs 1953 günü TBMM'nin 84. birleşiminde kabul edilen Dostluk ve İşbirliği Andlaşması'nın tasdikine dair yapılan oylamaya katılan 327 milletvekili kabul oyu verirken 144 milletvekili oylamaya katılmamıştır.TBMM Tutanak Dergisi, ..., s.309.

²¹⁹Cumhuriyet, 13 Ağustos 1954.

İşte, bugün Yüksek Meclise arz etmiş bulunduğumuz Bled Andlaşması böyle bir ittifak andlaşması şeklinde Ankara Andlaşması ile başlanan işi tetvic etmektedir.

Filhakika, bu ittifaknamenin ikinci maddesinde Akid Taraflar aralarından herhangi birine, ülkelerinin herhangi bir yerine müteveccih olarak vuku bulacak bir tecavüzü kendilerine vuku bulmuş telakki etmeyi taahhüt eylemekte ve tecavüze uğrayan Tarafa hem münferiden, hem de toplu halde, silah istimali de dahil olmak üzere, icap eden yardımı derhal yapmayı üzerlerine almış bulunmaktadırlar.

Bundan başka, Muahedenin altıncı maddesinde Akid Taraflar diğer iki ihtimalde de harekete geçmeyi birbirlerine taahhüt etmiş bulunmaktadırlar.

Bu ihtimallerden birincisi, milletlerarası vaziyetin doğrudan doğruya veya bilvasıta, Akid Tarafların bulundukları mintikanın emniyeti üzerinde zararlı tesir yapacak şekilde bozulmasıdır. Bu takdirde Taraflar derhal, nasıl bir hattı hareket takip etmelerinin icap ettiğini tespit için birbirlerine danışacaklardır.

Aynı maddede derpiş edilen ikinci ihtimal de, Akid Taraflardan birisinin veya birkaçının, yardımına koşmayı taahhüt etmiş bulunduğu Bled Andlaşması haricinde bir devlete tecavüz vuku bulması üzerine mezkur Taraf veya Tarafların bu taahhütlerini yerine getirmesi vaziyetidir. Bu takdirde Akid Taraflar vaktü zamanında gereken tedbirleri aralarında tespit etmeyi birbirlerine taahhüt etmektedirler.

Görülüyor ki, Bled İttifaknamesinde Akid Tarafların emniyeti bakımından türlü türlü ihmaller derpiş edilmiştir.

İttifaknamede tedbirli olmak bakımından ne kadar büyük bir titizlik gösterildiğinin diğer bir delili de, Tarafların Erkânı Harbiye-i Umumiyelerinin icap eden planları ve tedbirleri derpiş ve tespit için, tehlikenin tahakkuku anını beklemeksizin derhal lüzumlu çalışmalar yapmaları taahhüdünü ihtiva etmesidir.

İttifaknamenin dördüncü maddesinin ikinci fıkrasının manası işte budur ve ittifaknameye essirlik temin eden en mühim hükmünü de bu teşkil eylemektedir.

Sırası gelmişken memnuniyetle şu ciheti kaydetmek isterim ki daha Ankara Andlaşmasının arifesinde başlayan Türk – Yugoslav ve Yunan Erkanı Harbiyelerinin müşterek görüşmeleri Ankara Andlaşmasından sonra inkişaf Eylemiş ve bugüne kadar

çok faydalı ve hayırlı semereler elde edilmiştir. Bu yolda ihtimamla devam olunmaktadır.

Huzurunuzdaki metnin on birinci maddesinde, müşahede buyurmuş olacağınız üzere, Ankara Antlaşması ile Bled İttifaknamesi, birbirinin cüz'ü ve tamamlayıcısı haline getirilmiştir. Bu şekilde, Ankara Antlaşması, taraflar arasındaki işbirliği ve dayanışmanın askeri değil, iktisadi, kültürel ve diğer alanlarla ilgili yönlerini düzenlemekte ve sağlamaktadır. Bled İttifaknamesi ise, askeri işbirliğini ittifak düzeyine çıkararak, refahın ve iyi geçimin temel unsuru olan ortak güvenliği temin etmektedir.

Bu suretle, iki Andlaşmanın birleşmesiyle tam ve kamil bir tesanüt eseri vücuda gelmiş bulunmaktadır. Bu eser sulha, adalete, hak ve hürriyetlere riayete, bir kelime ile Birleşmiş Milletler Andlaşması prensiplerine tanı bir iman ve itimatla bağlı bulunan ve bu derece samimiyetle bu prensiplere inandıkları için icabında onları silahla da müdafaa etmeye azimli olan, prensipler bakımından idealist ve bu prensiplerin korunması mevzuunda realist üç devletin müşterek eseridir.

Bu suretle, Bled Andlaşması, tam manasiyle Birleşmiş Milletler Andlaşmasının lafız ve ruhuna tetabuk etmektedir. Filhakika, bildiğimiz gibi, Birleşmiş Milletler Andlaşması sulha, adalete ve hürriyetlere riayet ve tecavüz tehdidini men etmek prensiplerini vaz'etmekte ve fakat bu prensiplere riayet etmeyenlerin meydanı boş bulup tecavüzlere kalkışması ihtimalini de derpiş ederek, elli birinci maddesinde, meşru müdafaa hakkını tanımaktadır.

Ankara ve Bled Andlaşmalarında herhangi bir tecavüz maksadı, niyeti görmek ve göstermek isteyenlere kısaca cevabımız şudur: O halde Birleşmiş Milletler Andlaşması da bir tecavüz andlaşmasıdır.

Esasen, çok şükür ki bu andlaşmamızın cihan sulhuna ne büyük bir yardım teşkil ettiği ve onun ne kadar hayırlı bir andlaşma olduğu bütün hüsnüniyet sahibi milletlerce derhal teslim edilmiştir. Bu andlaşmanın kıymeti hakkında muhtelif memleketlerde çıkan sayısız yazıları ve birçok mesul devlet adamları tarafından yapılan takdir ve teşekkür hisleriyle dolu beyanatı benim gibi sizler de hatırlarsınız.

Andlaşmanın ne kadar geniş bir hayırhahlık eseri olduğu, onun on ikinci maddesinde tebarüz etmektedir. Filhakika, mezkur maddede Ankara Andlaşması'nın

iltihaka mütâallik on birinci maddesine atıf yapılmak suretiyle Bled İttifaknamesinin de, onun yüksek gayelerinin tahakkukuna samimiyetle hizmet edeceğine kanaat getirilen bilcümle devletlerin iltihakına açık bulunduğu ifade edilmektedir.

Hükümetinizin dış siyaset sahasında en büyük azim ve ihtimamla takip ettiği müşterek emniyeti en tesirli şekilde temin gayesi yüksek malumunuzdur.

Bugün huzurunuzda getirilmiş bulunan Bled İttifaknamesi bu siyasetin en mütেকamil tezahürlerinden biridir.

Evvelce muhtelif fırsatlarla tebarüz ettirmeye çalıştığım veçhile, sulh ve emniyet ayrılmaz bir bütündür. Bu itibarla, sulhün teessüsü ve emniyetin kuvvetlenmesi maksadıyla akdedilmiş her andlaşma, kendine mahsus teferruata mütâallik bazı mevzii hususiyetleri olsa bile, aynı maksada matuf diğer andlaşmaların teşkil ettiği ailenin bir ferdi mahiyetini arz eder.

Bu itibarla, sadık ve imanlı bir azası bulunduğumuz Atlantik Andlaşmasının teşkil ettiği sulh camiasına, Bled İttifaknamesiyle çok hayırlı bir kardeş kazandırmış bulunmaktayız ve bununla müftehiriz.

Biz, her iki andlaşmanın da azası olduğumuz için bunlar arasında tabii bir hattı vasıl teşkil etmekteyiz. Bu hayırlı durumumuzun, ruhu ve gayesi aynı olan bu iki sulh ve müsalemet müessesesi arasında sistemli ve müessir işbirliği tesisi suretiyle birinin ötekini mütakabilen destekler ve tamamlar bir vaziyet iktisabını temin bakımından vazife ve mesuliyetlerimizi müdrik olarak çalışacağız.

Ümit ederim ki, bu maruzatım, tasdikinize arz olunan Bled İttifaknamesinin yalnız kendi zaviyemizden değil, dünya çapında olmak üzere ne kadar hayırlı sulh ve emniyet ufukları açtığını ispata kafidir.

Muhterem milletvekilleri, Bled Andlaşması Yunan ve Yugoslav parlamentolarınca layık olduğu şevk ve imanla tasdik edilmiştir. Meriyete girmesi şimdi Yüksek Meclisinizin kararına bağlı bulunuyor. ²²⁰

²²⁰TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: X, Cilt: 5, Oturum: 1, (16.2.1955), s.147-149.

Balkan Paktı'nın ortaya çıkmasındaki en fazla destek İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nden gelmiştir. İngiltere Ortadoğu'daki güvenlik uygulaması için destek vermiştir.²²¹

Yunanistan antlaşmadan bir hafta sonra Kıbrıs adına Birleşmiş Milletlere başvuruda bulunmuş, bu durumda Türkiye'de şaşkınlık uyandırmıştır. Yunanistan'ın bu adımından dolayıda Balkan Paktı zarar görmüş, 1956'da tamamiyle sona ermiştir.²²²

Yugoslavya'nında tutumunda da değişiklikler meydana gelmiş, 1948'de Sovyet Rusya'yla ilişkilerini bitirmiş, Sovyetlerin öncüsü Stalin'in vefatı sonrası da tekrardan ilişkilerini canlandırma kararı almışlardır.²²³

Yunanistan'ın ve Yugoslavya'nın bu yanlış tutumları Balkan Paktı'nı kötü bir deneyim haline getirmiştir. Türkiye ve Yunanistan araya Kıbrıs sorununun girmesinden dolayı paktı uygulayamamışlardır.²²⁴

4.2.4. Bağdat Paktı'nın Oluşturulmasında Mehmet Fuat Köprülü

Menderes döneminde Türkiye'nin bir NATO üyesi olması devletin en büyük başarısıdır denilebilir. Sürekli başvuru şansını zorlayıp ve sonunda NATO'ya üye olmaya hak kazanmışlardır. Bir yandan NATO'ya üye olacak diğer yandan da Doğu ile çatışmayacaktır. Bu amacın doğrultusunda da dış politikanın temelleri Adnan Menderes ve Demokrat Parti Hükümeti ile atılmıştır.²²⁵

Soğuk Savaş dönemi sayılan 1940'lı yıllar, 1950'ler de tamamen bu bölgeye yayılmıştır.²²⁶ 1957 Suriye bunalımı ve 1958 Lübnan olaylarında Türkiye Batı ülkeleri ile aynı yönde hareket etmiştir.²²⁷

²²¹Çalışoğlu, a.g.e., s.116.

²²²Horay, a.g.e., s.119.

²²³Çalışoğlu, a.g.e., s.117.

²²⁴Çalışoğlu, a.g.e., s.117.

²²⁵Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, Baha Yayınları, İstanbul, 1967, s. 112.

²²⁶Bektaş, a.g.e., s.19.

²²⁷Yasar Canatan, *Türk–Irak Münasebetleri (1932–1959)*, Reyhan Yayınları, Ankara, 1995, s.68.

Tek parti döneminde ilişkilerimizin çok güçlü olmadığı Araplar'la, DP ilişkilerini güçlendirmek istemiştir. Henüz iktidarda değilken bile Türkiye'nin yanlış bir tutum sergileyerek Doğu komşuları ile iyi ilişkiler kurmadığını belirtmiştir.²²⁸

Adnan Menderes ve Mehmet Fuat daha önceleri ihmal edilen Arap ülkeleriyle ilişkiler kuvvetlendirmek yönünde kararlıydılar. Türkiye bu konumda zayıf olan Müslüman ülkelere karşı 'Big Brother' (büyük abi) rolü üstlenecekti. Dışişleri Bakanı Mehmet Fuat, Ankara'da bulunan Amerikan Büyükelçiliği 1. Müsteşarı B. E. Kuniholm'la yaptığı görüşmede şunları dile getirmiştir:

'İlk Demokrat Parti Hükümetimizin kurulmasından sonra, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerini düzeltmesi gerektiğini fark etmiştim. Ancak Cumhuriyet Halk Partisi, Arap ülkelerinin zayıf ve birbirleriyle bölünmüş olmaları nedeniyle, onlarla herhangi bir ilişki kurmanın Türkiye için kazanç değil, kayıp olacağına inanıyordu. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı'ndaki deneyimlerinden dolayı İnönü'nün Araplara karşı bir sempatisi olduğunu söylemek zordu. Bir Dışişleri Bakanı'nın en önemli görevlerinden biri, yakın komşularına dostluk garantisi vermek olmalıdır. Sadece dürüst olmak yetmez, aynı zamanda şüpheye yer bırakmayacak kadar dostça yaklaşmak gereklidir. Araplara karşı her zaman dürüst ve samimi davrandım, ve sanırım bu tavrım onların takdirini kazanmıştır.'²²⁹

Bununla yetinmeyerek Sovyet Rusya'nın yapacağı saldırılara karşıda tavır takınacaklarını belirtmişlerdir.²³⁰

Mehmet Fuat Köprülü nazarında Türkiye, İslam ülkeleri nezdinde lider konumundadır.²³¹

Mehmet Fuat Amerika Birleşik Devleti'ne 'Lokomotif Siyaseti' ile Türkiye'nin önderliğinde Arap topluluklarının Batı'nın yöresine çekileceğini şunlar ile anlatmıştır:

'Doğu Akdeniz'in tamamının güvenliği, bizim için olduğu kadar, bir ölçüde Yunanistan için de önem taşımaktadır. Eğer gerçekten Arap dünyasıyla daha yakın bir işbirliği kurmak istiyorsanız, bunu ancak Türkiye'ye savunma garantisi vererek

²²⁸Bağcı, a.g.e., s. 44.

²²⁹Bağcı, a.g.e., s. 46.

²³⁰Çalışoğlu, a.g.e., s.119.

²³¹Bağcı, a.g.e., s.48.

sağlayabilirsiniz. Araplar, işbirliğini ancak ortak bir amaç uğrunda, yani aynı hedefe yönelerek yaparlar.’²³²

DP üyeleri Ortadoğu’da savunma paktının inşasına karar vermiş, Amerika Birleşik Devleti tarafından bu karara destek verilmiştir. Destek alınmış olsa dahi zor olan bu yeni pakta üye bulabilmektir. Bu karar doğrultusunda Türkiye’ye destek veren ilk ülke Pakistan olmuştur. Sovyet Rusya ile birebir tehlike altında olan bir ülke durumunda da değildi. Ama Keşmir Sorunu sebebiyle Hindistan ile arası açıktır ve bu sebepten ötürü Batılı devletler ile ilişkilerini iyi tutmak istemektedir. Yani Pakistan’ın pakta desteği Sovyet Rusya korkusu değil, Hindistan meselesi olmuştur.²³³

1951 yılında Türkiye ve Pakistan arasında Dostluk Antlaşması imzalanmış, kuruluşundan bu yana Türkiye Pakistan’dan desteğini esirgememiştir.²³⁴ 19 Şubat 1954 yılında Türk ve Pakistan devletleri ortak bir bildiri yayınlayarak şunları söylemişlerdir:

‘Pakistan ile Türkiye arasındaki Dostluk Antlaşması’na dayanarak, her iki hükümet, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda yakın ve dostça bir işbirliği yapmayı kararlaştırmış; bunun yanı sıra, hem kendi çıkarlarını hem de tüm barışsever ulusların çıkarlarını gözeterek, barış ve güvenliği güçlendirmek amacıyla gerekli adımları atmak için ortak bir anlayış geliştirmiştir.’²³⁵

Mehmet Fuat Köprülü bu bildirinin ardından ertesi gün iki ülke arasında bir anlaşma yapılacağını ve anlaşmada şu maddelere yer verileceğini belirtmiştir:

‘Tartışılan antlaşma, bir askeri ittifak ya da askeri bir anlaşma olmasa da, jeopolitik değerlendirmeler ve iki devletin olanaklarıyla uluslararası işbirliği çerçevesinde barış ve toplumun güçlendirilmesi için neler yapılabileceğini incelemeye yönelik bir anlaşmadır. Bu işbirliği, yalnızca barış ve güvenlik konularıyla sınırlı kalmayacak; ilgilenen ülkelerin refahı, kalkınması, ilerlemesi ve birbirlerini daha iyi anlamaları gibi alanlarda da işbirliği sağlayacaktır.’²³⁶

²³²Bağcı, a.g.e., s.48.

²³³Mehmet Gönübol, *Milletler Arası Siyasi Teşkilatlanma*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, s.252.

²³⁴Çalışoğlu, a.g.e., s.122.

²³⁵İsmail Soysal, ‘1955 Bağdat Paktı’, *Belleten*, Cilt: LV, Sayı:212 (Nisan 1991), s.186.

²³⁶Cumhuriyet, 21 Şubat 1954.

Ayrıca konuşmasına şu iki maddeyi de eklemiş ve sonlandırmıştır:

. ‘Dergâh edilen antlaşmanın, ilgili barışsever devletlere açık olacağı, anlamına gelir. Bu cümlede, yapılan bir antlaşmanın, barışı destekleyen diğer devletlere de katılma fırsatı tanıyacağı ifade edilmektedir.

. Antlaşmanın, hiçbir barışsever ve iyi niyetli devletin aleyhine olmadığı ve hiçbir zaman olmayacağı ifade edilmektedir. Bu, antlaşmanın adil ve dostane bir temele dayandığını, sadece barış ve karşılıklı faydayı amaçladığını vurgular. ²³⁷

11 Nisan’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde üçyüz yetmiş oyun onayı ile Pakistan ve Türkiye arasında imzalanan antlaşma yürürlüğe girmiştir. ²³⁸

Arap ülkeleri içerisinde Türkiye’nin öncülüğündeki bu pakta girmek isteyen tel devlet Irak olmuştur. Londra’dan dönüşte Ankara’ya gelen Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, Türk hükümeti ile görüşmeler yapmıştır. ²³⁹

Bunun ardından Mehmet Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’te Bağdat’a ziyarete gitmişlerdir. Burada bir antlaşma imzalanmıştır. Irak ve Türkiye arasında Güvenlik ve Savunma Antlaşması imzalanmıştır. ²⁴⁰ Antlaşma dört yüz kırk dokuz oy ile Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde onaylanmıştır. ²⁴¹

Nisan 1955 yılında İngiltere’de Bağdat Paktı’na katılmıştır. ²⁴² Türkiye, Ortadoğu’daki başka devletlerinde pakta katılmasını istemiş ve Köprülü şu sözleri dile getirmiştir:

‘Biz, bu güvenlik, barış ve savunma paktının sadece Irak ile Türkiye arasında değil, daha geniş bir çerçevede Orta Doğu’nun huzur ve sükunetini koruyacak bir yapıya kavuşmasını, bu konuda çıkarları bulunan ve barışı savunan Arap ülkelerinin katılımıyla şekillendirilmesini güçlü bir şekilde arzu ettik. ²⁴³

²³⁷Cumhuriyet, 21 Şubat 1954.

²³⁸Çalışoğlu, a.g.e., s.123.

²³⁹Bektaş, a.g.e., s.49.

²⁴⁰Mütercimler, Öke, a.g.e., s.171.

²⁴¹Bektaş, a.g.e., s.50.

²⁴²Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti’ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s.67.

²⁴³Çalışoğlu, a.g.e., s.124.

Türklerin aklında pakta katılmasını ilk istediği ülkeler arasında Ürdün ve Lübnan vardır.²⁴⁴ Fakat her iki ülkede Bağdat Paktı'na girmeye cesaret edememişlerdir.²⁴⁵ Pakta katılmak isteyen dördüncü ülke Pakistan olmuştur. 23 Eylül 1955 yılında Pakistan, ülkesinin Bağdat Paktı'na kesin olarak katılacağını bildirmiştir.²⁴⁶

Pakistan'ın pakta dahil oluşunun ardından İran devletide katılacağını bildirmiştir. 3 Kasım 1955 yılında resmen kesin olarak Bağdat Paktı'na katıldığını bildirmiştir.²⁴⁷

Türkiye ve Irak arasında daha öncesinde yapılan Güvenlik ve Savunma Antlaşması, İran'ın da dahil oluşu ile Bağdat Paktı'na çevrilmiştir.²⁴⁸

Bağdat Paktı'na tam olarak üye olmayan Amerika Birleşik Devletleri pakt bölümleri içerisinde Yıkıcı Faaliyetleri Önleme ve Ekonomik Komiteler de aktif rol almayı istemiştir.²⁴⁹

Bağdat Paktı için Mısır ve Sovyet Rusya'dan büyük tepkiler yağmıştır.²⁵⁰ Irak, Mart 1959 yılında yeni rejime geçmesiyle birlikte pakttan ayrıldığını resmen ilan etmiştir. Bu doğrultuda da pakt üyeleri olan diğer devletler Bağdat Paktı'nın adını değiştirerek CENTO (Central Treaty Organisation) yapmışlar ve paktın merkezinin Ankara olduğuna karar vermişlerdir. 1979 yılının Mart ayına dek devam eden Bağdat Paktı, bu tarihten itibaren dağılmıştır.²⁵¹

Bağdat Paktı, Türkiye'nin Irak dışındaki Arap ülkeleri ve Mısır ile ilişkilerinin bozulmasına sebebiyet vermiştir.²⁵² Bağdat Paktı, Mısır ile tam yakınlık kurulacağı

²⁴⁴Bağcı, a.g.e., s.72.

²⁴⁵Kürkçüoğlu, a.g.e., s.66.

²⁴⁶Bektaş, a.g.e., s.56.

²⁴⁷Mütercimler, Öke, a.g.e., s.172.

²⁴⁸Ferhat Başdoğan, 'Türk – Irak ilişkileri ve Bugünkü Irak', Silahlı Kuvvetler Dergisi, Yıl:104, Sayı:299, Eylül 1985, s.51.

²⁴⁹Bektaş, a.g.e., s.65.

²⁵⁰Çalışoğlu, a.g.e., s.125.

²⁵¹Saray, a.g.e., s.147–148.

²⁵²Fahir Armaoğlu, 'Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı', Belleten, LX/227, TTK Yayınları, Ankara, Nisan 1996, s.204.

vakitte, Adnan Menderes'in Mısır ziyaretinde birdenbire ilan edilmiştir. Bu paktın ilanı ilişkileri bozmuş, iki ülke arasında yakınlık kurulamadan uzaklaştırmıştır.²⁵³

4.2.5. Mehmet Fuat Köprülü'nün DP'den Ayrılışı

Mehmet Fuat demokratik tutumlu bir kişiliktir. Demokrat Parti'ye dahil olmasındaki en önemli etkenlerden biri de demokrasiyi yayma düşüncesidir. Çok partili sisteme dahil olma istekleri gerçekleşmiş ve partilerini kurmuş bulunmuşlardır.²⁵⁴

Mehmet Fuat, Adnan Menderes'in muhaliflere sergilediği davranışlarına istinaden tepki olarak Nisan 1955 yılında Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etmiştir.²⁵⁵ Bu, DP'nin kurucularının ayrılığının ilk hareketi olmuştur.²⁵⁶

Fakat Köprülü, Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa etmiş olsa da kabine de kalmış ve Nisan-Haziran 1955 yılı arasında Devlet Bakanı, 26 Haziran 1955-15 Eylül 1955 dönemlerinde ise Başbakan Yardımcısı olarak görev almıştır.²⁵⁷ Bir dönem de Savunma Bakanlığı görevini üstlenmiştir.²⁵⁸

Adnan Menderes'in partide uyguladığı yaptırımlara karşı tepkiler, 6-7 Eylül olaylarıyla zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde, başta Mehmet Fuat Köprülü olmak üzere, Feridun Ergin, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Fethi Çelikbaş ve Mükerrer Sarol gibi isimler, Adnan Menderes'e karşı sert eleştirilerde bulunmuşlardır.²⁵⁹

Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa eden Köprülü, Kasım'da istifa eden üçüncü Menderes hükümetinden sonra dördüncü Menderes hükümetinde de tekrar bu göreve getirilmiştir.²⁶⁰

²⁵³Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'n Dramı, Remzi Yayınları, İstanbul, 1969, s.329.

²⁵⁴Çalışoğlu, a.g.e., s.126.

²⁵⁵Eroğul, a.g.e., s.177.

²⁵⁶Çalışoğlu, a.g.e., s.128.

²⁵⁷Öztürk, Parlamento Tarihi, a.g.e., s.426.

²⁵⁸Park, a.g.e., s.107.

²⁵⁹Eroğul, a.g.e., s.177.

²⁶⁰Anadol, a.g.e., s.100.

Mehmet Fuat ikinci kez Dışışleri Bakanlığı'ndan istifa etmiştir. Buna karşın Başvekaletle şöyle bir açıklama yapmıştır:

‘Yüksek Başvekaletle

Açıklama yapmayı gerekli görmediğim sebeplerden ötürü, Hariciye Vekilliği'nden istifamın kabulünü derin saygılarımla arz ederim.

İstanbul Mebusu

Fuat KÖPRÜLÜ²⁶¹

Mehmet Fuat'ın istifası aynı gün onaylanıp, Dışışleri Bakanlığı görevine İçişleri Bakanı olan Ethem Menderes vekaleten getirilmiştir. Mehmet Fuat Köprülü, istifasının dış meselelerden kesinlikle kaynaklanmayıp, tamamen iç meseleler dolayısıyla işinden istifa ettiğini açıklamıştır.²⁶²

1957'de Adnan Menderes'in parti içindeki ve dışındakilere karşı tutumu, davranışı sert olmuştur. Cumhuriyetçi olan Millet Partisi'nin başkanı Osman Bölükbaşı'nı dahi meclis için hakaret etti sebebi ile tutuklatmıştır. Parti içi baskıların yoğunlaşması sonucu da DP İstanbul İl Başkanı Orhan Köprülü (Fuat Köprülü'nün oğlu) istifa etmiştir. Orhan Köprülü, Adnan Menderes'e bir mektup yazmış ve mektupta şunları dile getirmiştir:

‘memleketin demokrasiden uzaklaştığı’ gerekçesiyle istifa ediyorum.²⁶³

Adnan Menderes'in anti demokratik izlenimine karşı hiçbir şey yapamayacağını düşünen Mehmet Fuat, Demokrat Parti'den Eylül 1957 yılında resmen istifa etmiştir.²⁶⁴

Mehmet Fuat basın açıklamasında şunları söylemiştir:

‘Dördüncü Menderes Kabinesi'nin programına tamamen aykırı bir yol izlenmesi karşısında, bir süre bekledikten ve uyarı görevimi en üst düzeyde yerine

²⁶¹Milliyet, 21 Haziran 1956.

²⁶²Milliyet, 21 Haziran 1956.

²⁶³Ulus, 19 Temmuz 1957.

²⁶⁴Ülgen, a.g.m., s.63.

getirdikten sonra hükümetten ayrıldım ve Demokrat Parti Genel İdare Kurulu toplantılarına katılmamayı tercih ettim.

Demokrat Parti'yi kuran ve 1946'dan 1950'ye kadar süren zorlu bir özgürlük mücadelesinin ardından iktidara getiren temel ilkelerin tamamen inkârı anlamına gelen bu yanlış hareket tarzının, hem ülke hem de parti için yol açtığı büyük zararlar her geçen gün daha net bir şekilde ortaya çıkıyordu. Bu acı gerçeklerle yüzleşirken, parti ve hükümetin yönetiminde, genel seçimlerden önce, parti programına uygun bazı köklü değişikliklerin yapılmasını umarak sabırla bekledim. Bu umut çok zayıf olsa da, yine de bir umut olarak kalıyordu.

Ancak, seçimlerden önce alınması gereken kararlar ve birkaç gün önce verilen karar, parti ve hükümet yönetiminde en küçük bir demokratik değişim dahi mümkün olmadığı gerçeğini kesin bir şekilde ortaya koydu. Bütün ana fikirlerine ve ruhuna sadık kaldığım, ancak programından saparak eski kimliğini tamamen değiştiren bu Demokrat Parti zihniyetiyle uzlaşmak benim için imkansız hale geldi. Bu sebeple, istifamı bugün Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Başkanlığı'na sunmuş bulunuyorum.

Hayatımın on yılından fazlasını adadığım ve başarıları için çaba harcadığım Demokrat Parti'nin temel fikirlerini, özgürlük ve demokrasi ilkelerini bundan sonra da bağımsız bir vatandaş olarak her zaman savunacağım. Gerçekten de, cemiyetlere yakışmayan geri ve karanlık düşüncelerin Türk vatanında asla egemen olamayacağına kesinlikle inanıyorum. Çünkü Türk milletinin siyasi olgunluğuna ve sağduyusuna güveniyorum.

Demokrasi düzenine inanan tüm Türk vatandaşlarının, aralarındaki her türlü anlaşmazlığı bir kenara bırakıp, bu ortak hedef uğrunda işbirliği yapmaları vatanın bir gereğidir.²⁶⁵

Demokrat Parti'den ayrılmış fakat demokratik anlamdaki mücadelesini 1965'e dek sürdürmüştür. DP'deki kadar fazla aktif olmasa bile 1957 yılında Adnan Menderes'e karşı olan mücadelesini yazılarında dile getirmiştir.²⁶⁶

²⁶⁵Ulus, 8 Eylül 1957.

²⁶⁶Çalışoğlu, a.g.e., s.131.

5. MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN DEMOKRAT PARTİ'DEN SONRAKİ SİYASİ HAYATI (1957-1965)

5.1. 1957'deki Genel Seçimler

DP üyeleri genel seçimlerin erken yapılmasını talep ederek 27 Ekim günü gerçekleşmesine karar vermişlerdir. Ağustos ayında milletvekillerinin 1958 yılındaki maaşlarının ödeneceği bilgisi ile erken seçim duyumları netleşmiştir.²⁶⁷ Mehmet Fuat bu seçimlerde aday olmamıştır.²⁶⁸

Eylül 1957 tarihinde çıkmış olan yeni yasayla hükümetin amacı, muhalefetin kendilerine karşı yapacakları güç birliğini engellemektir.²⁶⁹ Mehmet Fuat'ı baz alan bir karar ile bir partiden altı ay önce istifa etmiş bir birey, diğer partiden aday olarak gösterilemez.²⁷⁰

Demokrat Parti üyeleri Köprülü gibi iyi bir bilim adamını, halkın sevgisini kazanmış bir kişiliği yanlarında istememişlerdir çünkü onun alacağı oylardan korkmuşlardır.²⁷¹

Demokrat Parti'den ayrılan Mehmet Fuat ve oğlu Orhan Köprülü Hürriyet Partisi'ne katılmışlardır. Gazetelerde de Mehmet Fuat'ın bu partiye başkan dahi olacağı konuşulmuştur.²⁷² Orhan Köprülü bu partide siyaset hayatına devam edip, İstanbul İl Başkanlığı görevine getirilmiştir.²⁷³

Mehmet Fuat Yenigün Gazetesi'nde yazdığı bir yazıda şunları dile getirmiştir:

'Kendisini iktidara getiren programını bir tarafa atarak, yalnız meclise değil bütün millete karşı bir hükümet taahhütnamesi olan Dördüncü Menderes Kabinesi programına tamamıyla zıt bir yol takip ederek DP'yi böyle perişan bir vaziyete sokanların vicdani mes'uliyetleri çok ağırdır. Bütün dünyada iflas etmiş olan 'Otoriter ve totaliter bir sisteme doğru yönelmek isteyen şimdiki DP liderleri ve sözcüleri,

²⁶⁷Cumhuriyet, 28 Ağustos 1957.

²⁶⁸Çalışoğlu, a.g.e., s.132.

²⁶⁹Eroğul, Demokrat Parti..., a.g.e., s.195.

²⁷⁰Eroğul, Demokrat Parti, a.g.e., s.196; Baban, a.g.e., s.335.

²⁷¹Çalışoğlu, a.g.e., s.133.

²⁷²Ulus, 1 Kasım.1957.

²⁷³Cumhuriyet, 7 Eylül 1957.

1946'daki iktidar temsilcilerinin kullandığı mantıkla, bu durumu savunmaya çalışıyorlar.'²⁷⁴

Bu makale karşısında Demokrat Parti sessiz kalmış, yorum yapmamıştır. Mehmet Fuat Köprülü DP karşıtı yazılarından²⁷⁵, Hürriyet Partisi için mitingler yapmış, halkı Demokrat Parti karşısındaki partiye oy vermesi için ikna etmiştir. Şu sözleri sarfetmiştir:

'Bu seçim mücadelesi, tek parti, tek şef sistemini canlandırmak isteyen

bir adama karşı koca bir milletin mücadelesidir.'²⁷⁶

1957 yılında da Adnan Menderes Demokrat Parti mitinginde şunları dile getirmiştir:

'İsmet Paşa buhran var diyor. Ancak bu buhran, İsmet Paşa'nın yalnızca kendi zihninde var. İsmet Paşa hastadır; bir tür hastalığa yakalanmıştır. Bu hastalığın adı ise iktidar hastalığıdır...'²⁷⁷

Kargaşalı ve sert eleştiriler ile geçen bu seçim mücadelesinde sonuçlar Demokrat Parti doğrultusunda olmuş ve Demokrat Parti iktidar olmuştur. Seçimlerde DP'nin oy yüzdesi kırk yedilerde olduğundan Adnan Menderes çok üzülmüş ve Samet Ağaoğlu bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir:

'Menderes'i yedi yılda o geceki kadar üzgün bir sinirlilik içinde görmemişim.'²⁷⁸

Seçim bitmiş olsa da Mehmet Fuat Köprülü, Demokrat Parti'ye karşı olan yazılarına devam etmiştir. DP'nin oy düşüşüne vurgu yaparak, bunu parti adına bir çöküşün başlangıcı olarak değerlendirmiştir.²⁷⁹

²⁷⁴Yenigün, 8 Ekim 1957.

²⁷⁵'Programını Unutan Demokrat Parti', Vatan, 10 Ekim 1957; 'Bizde Siyasi Ahlak', Vatan, 13 Ekim 1957; 'Demokrat Parti' nin Kapalı Beyan-namesi', Vatan, 17 Ekim 1957; 'Seçimlere Gिरerken', Vatan, 21 Ekim 1957.

²⁷⁶Cumhuriyet, 23 Ekim 1957.

²⁷⁷Zafer, 14 Ekim 1957.

²⁷⁸Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, a.g.e., s. 131.

²⁷⁹Vatan, 4 Kasım 1957.

5.2. 6-7 Eylül Olayları ve Mehmet Fuat Köprülü

İngilizlerin işgali altında olan Kıbrıs dolaylarında 1955’de bağımsızlık mücadelesi meydana gelmiş bu da Kıbrıs bunalımına sebebiyet vermiştir. Bunalımı ortadan kaldırmak amacıyla Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İngiltere’nin başbakanı Sir Eden sorunu Birleşmiş Milletler’e taşımak istemiş, soruna sebebiyet veren ülkelerle görüşme talep edip, toplantıya davet etmiştir.²⁸⁰

İngiltere, Yunanistan ve Türkiye kader tayini için bir araya gelmişlerdir. Toplantıda Türkiye, İngiltere yanlısı bir tutum sergilemiştir. Tarafların birbirleriyle anlaşamamasından kaynaklı toplantı aksamıştır. Dışişleri Bakanı Zorlu, toplantı esnasında güçlü olmak adına bir şeylerin yapılmasını istemiştir.²⁸¹ Tam o esnada da Selanik’te bulunan Atatürk’ün doğduğu evde bomba patlamıştır. Zorlu, bombayı bahane ederek toplantı salonunda ayrılmıştır.²⁸²

6 Eylül sabahı, devlet radyolarında Selanik’teki olaylar büyük yankı uyandırmıştır. İstanbul Ekspres gazetesi, "Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı" başlıklı bir haberle durumu duyurmuştur. "Kıbrıs Türktür Cemiyeti"nin çağrısı üzerine, yaklaşık yüz bin öğrenci bir araya gelerek İstanbul’un Beyoğlu ilçesinde, İstiklal Caddesi’nde bir yürüyüş düzenlemiş ve bu sırada Rum dükkanlarını tahrip etmişlerdir. Yürüyüş sırasında, Ermeni ve Rumlar arasında şiddet olayları yaşanmış, birçok kişi ağır yaralanmış ya da hayatını kaybetmiştir. Ayrıca, Rumlara ait evler de yakılmış ve tahrip edilmiştir.²⁸³

²⁸⁰ Çalışoğlu, a.g.e., s.136.

²⁸¹ ‘...Basında, Londra’dan Fatin Rüştü Zorlu’nun Başbakan Menderes’e çektiği bir telgrafa dayanılarak, olaylarda hükümetin rolü olduğu belirtilmiştir. Zorlu, telgrafında Türkiye’nin Kıbrıs’a sahip çıkma konusundaki kararlılığının belirginleşmesine ihtiyaç duyulduğunu yazıyordu. Gerçi bunu genel sözlerle ifade etmişti. Ama gösterilerin ilk bölümünde yapılan konuşmalar ve atılan sloganlar, o ihtiyacın karşılanması gibiydi. Ayrıca şunlar da vardı: Olaylarda aktif olanların arasında zamanın iktidar partisinin (Demokrat Parti’nin) örgüt mensupları, ön planda görülüyordu. Güvenlik güçleri olaylara büyük ölçüde seyirci kalmıştı. Valiliğin askeri birliklerden yardım talebi de, yardımın yetişmesi de, çok gecikmişti. Yassıada mahkemelerinde bütün bunlar dava konusu oldu. Mahkumiyet kararlarının nedenleri arasına girdi.’ Öymen Altan. Bu Olay Unutulmamalı, Radikal, 7 Eylül 2006.

²⁸² Çalışoğlu, a.g.e., s.136.

²⁸³ Çalışoğlu, a.g.e., s.137.

Mehmet Fuat bu olaylardan yakın bir zaman önce annesini kaybetmiş ve bunun derin üzüntüsü içerisindeydi. 6-7 Eylül olayları sebebi ile alıkonarak Yassıada'ya gönderilmiştir.²⁸⁴

27 Mayıs'ta meydana gelen askeri darbe sonrası mahkeme kurulmuş ve ilk olarak 6-7 Eylül meselesinden başlanmıştır. Davaya sanık konumunda Adnan Menderes, Celal Bayar, Mehmet Fuat Köprülü, Fahrettin Kerim Gökay, Alaeddin Eriş, Kemal Hadımlı, Mehmet Ali Balin, Mehmet Ali Tekinalp, Hasan Uçar ve Oktay Engin katılmıştır.²⁸⁵

6-7 Eylül Olayları doğrultusundaki dava tam olarak 20 oturumda gerçekleşmiştir. Ekim 1960'da başlamış, Ocak 1961'de sonlanmıştır. Mahkeme yurtdışından da takip edilmiştir.²⁸⁶

Mehmet Fuat Köprülü, davanın ilk oturumunda şunları dile getirmiştir:

‘Bendeniz meselenin esası ile alakadar olmadığım ve tesadüfen içine karıştığım bu meselede doğrudan doğruya kendi hakkımdaki birtakım iddiaları karşılamakla iktifa edeceğim, çünkü meselenin her safhası asıl işin içinde bulunan ve meseleyi iyi bilen kimseler tarafından ayrı ayrı izah edilmekte ve işin esası meydana çıkmaktadır. Bir defa kararnamede bu mesele hakkında bana isnat edilen tek şey benim Büyük Millet Meclisinde idare-i örfiye meselesi görüşülürken rahatsız ve yorgun bulunan Başvekilin yerine Başvekil yardımcısı sıfatıyla, prensip olarak, evvelce haberim olmadığı halde onun müdafaasını yapmamdır.

Ben tabii müdafaa yaparken, haberdar olduktan sonra elde ettiğim malumat, duyduğum şeylerin bir neticesini ifade ettim. Bir defa arz edeyim ki, ben o sıralarda İstanbul'da tesadüfen bulundum. Kendi hususi işlerim için gelmiştim ve hatta bir gün evvel Ankara'ya dönecektim. Reiscumhur telefon etmiş bana haber verdiler. Yarın akşam bizde gidiyoruz, beraber gidelim demişler. Onun üzerine bir gün daha kaldım. Ertesi akşam beraber gittik. Sabah, Yüksek Soruşturma Kurulunda arz ettiğim gibi,

²⁸⁴Tansel, a.g.m., s.275.

²⁸⁵Emine, Gürsoy Naskali, *Yassıada Zabıtları- II, 6-7 Eylül Olayları Davası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, s.VII.

²⁸⁶Çalışoğlu, a.g.e., s.138.

erkenden, çoktandır görmeğe vaktim olmayan oğlumu görmek için Anadolu kıyısına geçtim ve akşama kadar oralarda bulundum.

Yemeği orada yedim sonra Haydarpaşa'ya geldim ve trene bindim. O dakikaya kadar bu işlerin hiç birinden malumatım yoktu. Hatta ondan evvel İstanbul'da bulunduğum müddetçe hiç bir resmi temasta bulunmadım. Doğrudan doğruya kendi hususi işlerimle meşgul idim. Bu itibarla trene bindiğim dakikada hiç bir şeyden haberim yoktu. Tren hareket ettikten sonra galiba İzmit'te bu vaziyetten haberdar edildik. Sapanca'ya kadar vaziyeti aramızda görüşmeğe başladık.

Alakalıların demin izah ettikleri gibi Sapanca'dan geri döndük ve İzmit'te otomobile binerek İstanbul'a geldik. Vilayette tabiatıyla Vali ve Vilayet erkânı ile temas ettim. Bu mesele hakkındaki ilk izahatı Validen aldım. Yani esasen matbuattan havada bir gerginlik olduğu belli idi. Fakat İstanbul Vilayet teşkilatının bu vaziyeti hissederek icap eden tedbirleri aldığı, orduya müracaat ettiği, zabıta tedbirlerinin alındığı, izinlerin kaldırıldığı ilan... Bunları da İstanbul'da öğrendim. Ve Mecliste hükümetin bu vaziyetten haberi vardı, dediğim zaman kendi şahsım namına değil, Başvekîl namına konuştuğum için kendisinin malumatı vardı demek istedim. ²⁸⁷

Mehmet Fuat, 6-7 Eylül Olayları sırasında Dışişleri Bakanı olmadığını gazetelerdeki haberler ile ispatlamıştır. Çünkü bakanlık görevi ile suçlanmaktaydı. Bunun yanı sıra bu olayların asıl sebebinin komünistler olduğunu belirtmiştir. Mahkeme Başkanı, ‘ İstanbul'a döndükten sonra Emniyet mensupları ile Celal Bayar’ın, Adnan Menderes’in, Valinin konuşmalarını, bu işi komünistler yapmıştır, şeklindeki telkinleri işittiniz mi? ’ sorusuna şu şekilde yanıt vermiştir:

‘Bendeniz bunları işitmedim ve memlekette böyle teşkilata, kuvvetli bir teşkilata ihtiyaç gösteren böyle bir hareket dolayısıyla komünistlerin alakadar oldukları fikri doğrudan doğruya hatırıma geldi. Herkes de buna iştirak ettiler.

Nokta-i nazarımız bu idi ve nitekim Mecliste de aynı tarzda şey ettik, hatta muhalefet aynı tarzda söyledi, hatta muhalefet hatipleri de aynı nokta-i nazarda bulundular. Yani böyle bir harekette komünistlerin alakası olduğu nokta-i nazarı. ²⁸⁸

²⁸⁷Naskali, a.g.e. ,s.44-45.

²⁸⁸Naskali, a.g.e., s.47.

ABD’de farklı farklı üniversitede çalışan hocalar, Mehmet Fuat’ın tutuklanmasının ne kadar yanlış olduğunu belirtmiş ve Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel’e bildirmişlerdir. 1960 yılında yazılan bu yazıya Harvard Üniversitesi’nden, Columbia’dan, Washington ve California’dan, Princeton’dan hocalar imzalarını atmışlardır.²⁸⁹

20 oturum sonunda mahkeme her şahıs ile ilgili kararı teker teker açıklamıştır. Mehmet Fuat dava sonrası suçlu olarak yargılanmamış ve beraat etmiştir. Mahkemenin Mehmet Fuat hakkındaki kararı şu şekildedir:

‘Sanık Fuat Köprülü, hadise gününü Anadolu yakasında geçirmiş, tren saatine yakın Haydarpaşa’ya geldiği anlaşılmıştır. Hadise günü birlikte Ankara’ya hareket edilmesi suçta iştiraki veya tertibi evvelden bildiğine dalalet edecek bir fiil sayılmasına imkan görülmemiş ve bomba hadisesine Haydarpaşa istasyonunda vakıf olduğu yolundaki savunmasının aksi tebeyyün eylememiştir. Filhakika trende hadiselere muttali olması, tertipte methaldar bulunduğunu göstermeyeceği gibi hadise sırasında Dışişleri Bakanlığına Menderes'in vekalet etmekte olduğu anlaşılmış, bu bakımdan da Kıbrıs davası ile ilgili olmadığı anlaşılmıştır. Daha evvel (Kıbrıs davası diye bir davamız yoktur) demesi ve şahit Hikmet Bil'in beyanına göre (Kıbrıs Türktür Komitesinin lüzumuna kani olmadığını) söylemesi, davayı yakından takip etmediğini gösterir. 12.9.1955 gününde Büyük Millet Meclisindeki beyanatını (...birden alınmış bir vazifenin ifası zımnında son dakikada söylemek mecburiyetinde kalmış) bulunmasından ileri geldiği şahit Nüvit Yetkin, Turan Güneş ve Ekrem Alican'ın şahadetleri cümlesindendir. Şahit Refik Tulga, şahadetinde; sanık Fuat Köprülü'nün durumunu, halin cereyanına uygun surette anlatmış ve esas sanıkların tertipte Köprülü'yü iştirak ettirmekten içtinap eylediklerini söylemiştir. Sanığın, hadiseleri müteakip bunun komünist tertibi olduğunu bildirmesi, yine şahadetten müsteban olacağı üzere sanık Bayar ve Menderes'in bu yolda vaki telkininden ileri geldiği, şahit Cemal Sancak'ın (biz milli galeyandır dedik, hayır komünist tertibidir. Başvekilin de kanaati budur) suretindeki şahadet ile tezahür eylemiştir. Demokrat Parti Grup toplantısında Müntehir Gedik'in konuşmak istemesine ve konuşturulmamasına karşı sanığın (konuşsun) diyerek meselenin zahire çıkmasını istediği Turan Güneş'in zabıtnamenin 317. sahifesinde mazbut ifadesinden anlaşılması itibari ile lehteki deliller bu suretle oluşa tetabuk etmiş bulunmaktadır. Şahit Turan Güneş, Ekrem Alican

²⁸⁹Park, a.g.e., s.77

ve Cihat Baban'ın şahadetlerine nazaran sanığın meclisteki konuşmasının tertibe dahil olmadığına delalet eden bir mahiyet arz etmiş ve sakıt ve sabık Başvekil tarafından o anda verilen bir vazifenin ifasından tevellüt eylediği anlaşılmıştır.

5.10.1960 tarihli Yeni Sabah gazetesindeki beyanatı ise hadise mes'ullerine taalluk etmiştir. Görülüyor ki, sanık Köprülü'nün suçun ikamdan evvel veya ikai sırasında iştiraki hakkında kanaat temin ve husulüne medar olabilecek delil mevcut değildir.²⁹⁰

Dava sonucunda beraat eden Mehmet Fuat, dört aylık hapis sürecinde çok yıpranmıştır. Hep özgürlüğü savunan bir bireyin hapisten etkilenmemesi pek de mümkün olmasa gerek. Kendisinin kuracağı bir parti ile siyaset hayatına devam etmiştir.²⁹¹

5.3. Köprülü'nün Yeni Parti Süreci

6-7 Eylül Olayları'ndaki mahkeme sürecinde çok yıpranmış, demokrasi tutkusu daha da artmıştır. Bu idealini geliştirmek için de var olan bir parti devam etmek istemeyip, kendi partisini kurmuştur. Bu hedefini gerçekleştirmek içinde 1961 yılının sonlarına doğru çalışmalarını arttırmıştır. Aralık ayında parti hazırlıkları tamamlanmış ve 'Yeni Demokrat Parti' ismi ile 18 Aralık günü yeni parti kesin olarak kurulmuştur.²⁹²

Mehmet Fuat, Yeni Demokrat Parti'nin eski Demokrat Parti ile aynı olduğunu dile getirmiş, 1946 yılında nasılsam şimdi de öyleyim demiştir.²⁹³

19 Aralık'ta basına açıklama yapan Mehmet Fuat şunları dile getirmiştir:

'Bize eski Demokrat Parti'nin devamı diyorlar. Ne demek? Eski Demokrat Parti'nin programını hazırlamış insan benim. Onun için programın telif hakkı bana aittir ve bunun başına bir yeni kelimesi ilave ederek tekrar ortaya atıyorum. Şimdi elimde bulunan program o zamanlar da aynen vardı fakat sonradan gördüm ki tatbikçiler bu programı tatbik etmesini beceremediler, işi başka yönden ele aldılar. Ben

²⁹⁰Naskali, a.g.e., s.720-721.

²⁹¹Çalışoğlu, a.g.e., s.141.

²⁹²Çalışoğlu, a.g.e., s.142.

²⁹³Milliyet, 18 Aralık 1961.

de o zaman aralarından ayrıldım ve şimdi de işte gördüğünüz gibi Yeni Demokrat Parti'yi kurdum.'²⁹⁴

Bu sözlerinden sonra gazetecilerden biri Mehmet Fuat'a:

'Ya bu Yeni Demokrat Parti'nin de programını başka türlü tatbik ettiğine şahit olursanız ne yaparsınız? ' diye sorduğunda orada bulunan başka bir gazeteci: 'Hiç. Ne yapacak o zaman da Yeni Demokrat Parti ' den ayrılır ve Yeni Yeni Demokrat Parti'yi kurar.' şeklinde cevap verir. Bunun üzerine Köprülü: ' En doğrusunu bu arkadaş söyledi. O zaman Yeni Demokrat Parti ' den ayrılıp, Yeni Yeni Demokrat Parti' yi kurarım. '²⁹⁵ şeklinde gülerek cevap vermiştir.

Mehmet Fuat anayasının yazılışına değinmiş, anayasanın yazılış ve üslup konusunda çok fazla hataları olduğunu belirtmiştir. Çifte manada bulunan cümlelerle çevrilidir. 'Anayasanın yeniden düzenlenmesini ve her kararın açık bir şekilde belirtilmesini temin edeceğiz', demiştir.²⁹⁶

Türkiye'de bulunan siyasetçilerin rüzgarın yönüne göre değiştiklerini ifade eden Köprülü, ' ben her dönemde aynı kişiliğe sahibim ' demiştir.²⁹⁷

Yeni Demokrat Parti isminden dolayı savcılık takibine alınmıştır. Kurucuları hakkında da tahkikat açılmıştır. İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Muhlis Babaoğlu 'Demokrat Parti'nin rumuzu ve demokrat kelimesini taşıyan partilerin kuruluşunun yasak olduğu maddesinin halen yürürlükte olduğunu dile getirmiş ve Yeni Demokrat Partisi kurucu üyelerinin vilayetçe tanzim edilen evrakın savcılığa gönderilmesini belirtmiştir.'²⁹⁸

Mehmet Fuat Köprülü, 1962'nin Ocak ayında Başbakan İsmet İnönü'ye bir telgraf çekerek İstanbul İl Müteşebbis Heyeti'ne faaliyetleri için onay verilmediğini belirtmiş ve bunu protesto etmiştir.²⁹⁹

²⁹⁴Milliyet, 19 Aralık 1961.

²⁹⁵Milliyet, 19 Aralık 1961.

²⁹⁶Çalışoğlu, a.g.e., s.144.

²⁹⁷Çalışoğlu, a.g.e., s.145.

²⁹⁸Milliyet, 20 Aralık 1961.

²⁹⁹Milliyet, 20 Ocak 1962.

Yeni partinin ismine Demokrat kelimesinin eklenmesinden kaynaklı yargılanan Mehmet Fuat ve arkadaşlarının yargılanması Mart 1962’de başlamıştır. Savcı, partinin kapatılmasını ve kişilerin hapsini buyurmuştur. Mehmet Fuat Köprülü ise kendisine yazılı bir uyarı yapılmadığından bu karara itiraz etmiştir.³⁰⁰

Devletin çıkarmış olduğu Tedbirler Kanunu ile ilgili olarak basının özgürlüğünü kısıtlayan maddeler bulundurmasından dolayı Köprülü, eleştirilerde bulunmuştur. Protesto ederek şu sözleri dile getirmiştir:

‘Hürriyet rejimi imkânlarını şu veya bu sebeple tahdide teşebbüs, memleketi karanlığa ve dikta rejimine götüren vahim bir gayretkeşliği de beraberinde taşımaktadır.’³⁰¹

Nisan 1962 yılında o zamanlarda basında konuşulan siyasi af için Mehmet Fuat, ‘Siyasi cürüm olmaz ki, siyasi af olsun. Bizim parti buradaki af ile ilgili değil, af gibi ufak tefek meseleye cevap veremem. Af bir haksızlığın tamiri olur.’³⁰² Bu cümlelerinden kaynaklıda kendisi için Tedbirler Kanunu’na aykırı olması sebebiyle takibat açılmıştır.³⁰³

Hakkında açılan takibatın sonucunda kendisine ve partiye, parti üyelerine herhangi bir şey olmamıştır. Ama mahkeme süreci tüm parti üyelerini oldukça yormuş ve yıpratmıştır.³⁰⁴

Varoluşundan itibaren ismindeki ‘Demokrat’ kelimesi sebebiyle takibat kararına maruz kalmış, Yeni Demokrat Parti ülke geneli yayılamamış, sakat bir çocuğun özgürlüğünde kalmıştır. Mehmet Fuat Köprülü bu süreçte çok fazla yıpranmış ve sonucunda partinin arması olan ‘Kır At’ı, Adalet Partisi’nin isteğiyle 10 Ekim seçimlerinde Adalet Partisi’nin amblemi olarak kullanılmasına 1965’in Temmuzunda izin vererek siyasi hayattan tamamen uzaklaşmıştır.³⁰⁵

³⁰⁰Milliyet, 21 Mart 1962.

³⁰¹Milliyet, 4 Mart 1962.

³⁰²Milliyet, 22 Nisan 1962.

³⁰³Milliyet, 25 Nisan 1962.

³⁰⁴Çalışoğlu, a.g.e., s.147.

³⁰⁵Tansel, a.g.m., s.275.

SONUÇ

Mehmet Fuat Köprülü gerek Türkiye’de gerekse yurtdışındaki çalışmalarında büyük beğeni toplamış, başarılı bir bilim adamıdır. Bu çalışmalarında da oldukça saygı kazanmıştır. Mehmet Fuat, çalışmaları sonucunda Atatürk’ün ilgisini çekmiş ve Atatürk’ün ilim ve fikir adamlarını Meclis etrafında toplama gayesi altında 1935’de gerçekleşen bir ara seçim ile Kars milletvekili görevine atanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin beşinci döneminde meclise yani siyasete ilk adımı atmıştır.

Mehmet Fuat Köprülü, 1935 ile 1946 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi’nde çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1945 yılına kadar siyasi olarak ön planda olmayan Köprülü, bu tarihten itibaren Cumhuriyet Halk Partisi’nin ve İsmet İnönü’nün izlediği hatalı politikaları eleştirmeye başlamıştır. Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan ile birlikte parti yönetimini hedef alan bu eleştiriler, Celal Bayar’ın CHP’den istifa etmesine yol açmış; ardından da Mehmet Fuat Köprülü ve arkadaşları parti üyeliğinden ihraç edilmişlerdir.

Cumhuriyet Halk Partisi’nden ayrılan dört kişi Ocak 1946’da Demokrat Parti’yi kurmuşlardır. Temmuz 1946’da ise yapılan genel seçimler neticesinde de çok partili hayata geçiş gerçekleşmiştir.

Mehmet Fuat Köprülü, muhaliflerin en önde gelen kişilerinden birisi duruma gelmiştir. 1946-1950 dönemleri arasında Cumhuriyet Halk Partisi ve İsmet İnönü iktidarını eleştiren yazılar yayınlamıştır. Muhalefetin, kurulan Demokrat Parti’nin ideolojik liderliğini yapmıştır.

1950’de Demokrat Parti’nin iktidarıyla Mehmet Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenmiştir. 1957’ye kadar kısa süreli görevler dışında bu görevi sürdürmüştür. Bu görevi boyunca Türk dış politikasında önemli olaylar gerçekleşmiştir. Türkiye’nin Kore Savaşı’na dahil olması, NATO’ya üyeliği, Balkan ve Bağdat Paktlarının varlığı ile Mehmet Fuat çok aktif, etkili bir rol üstlenmiştir.

Dış politikada başarılı olan Mehmet Fuat, Adnan Menderes’in partide ve ülke yönetiminde ‘Tek Adam’lığa bürünmesinden rahatsız olmuş ve 6 Eylül 1957 yılında DP’den istifa etmiştir.

Mehmet Fuat'ın siyasi hayatı boyunca amacı Türkiye'de demokrasiyi yaymaktı. Yaptığı çalışmalarda hep bu doğrultuda olmuştur. Mehmet Fuat, inandığı demokrasiden gitmek uğruna, kurucuları arasında bulunduğu hatta programını kendisinin yazdığı Demokrat Parti'den istifa etmiştir. Mehmet Fuat'ın ve arkadaşlarının başlatmış olduğu demokrasi süreci her ne kadar 1960 ihtilali ile son bulsa da Türkiye'de çok partili sistemin ve demokrasinin zemini oluşturulmuştur.

1961'de kaldığı yerden devam etmek istemiş olsa da karşılaştığı problemlerle başedemeyeceğini anlamış ve 1965'de partisinin amblemini Adalet Partisi'ne vererek siyasi hayatını sonlandırmıştır.

Sonuç olarak Mehmet Fuat Köprülü gerek ilim hayatında gerekse siyasi hayatında hep doğru bildiklerini yapmış, başarılı olabilmek için hep çok çalışmıştır. Köprülü siyaset hayatında belki hedeflerine ulaşamamıştır fakat birçok yeniliğin temellerini atmıştır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, S., *Arkadaşım Menderes*, Baha yayınevi, İstanbul, 1967.
- Ahmad, F., ZUREY D., *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945–1971)*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1976. Ak Yayınları, İstanbul, 1968.
- Akandere, O., ‘Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak Dörtlü Takrir’in Amaç ve Mahiyeti’, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 9, 2003.
- Akandere, O., ‘Fuad Köprülü ve Demokrat Parti’nin Kurulmasındaki Rolü’, Konya: Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:3, 1977.
- Akın, F., ‘Türkiye’de Çok Partili Dizgiye Geçiş Sürecinde DP–CHP İlişkileri (1946–1947’ , [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Anadol, C., *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, Yeni Kuvayi Milliye Yayınları, İstanbul, 2004.
- Armaoğlu, F., ‘Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı’, Belleten, LX/227, Ankara: TTK yayınları, 1996.
- Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, (Komisyon), Okutman Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Aydemir, Ş. S., *Menderes’in Dramı*, Remzi Yayınları, İstanbul, 1969.
- Bağcı, H., *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Yayınevi, Ankara, 1990.
- Banarlı, N. S., Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1998.
- Başdoğan, F., ‘Türk – Irak İlişkileri ve Bugünkü Irak’, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Yıl:104, Sayı:299, Eylül 1985
- Bozdağ, İ., *Değişimim Şafağında*, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.
- Burçak, R. S., *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş*, Olgaç Yayınevi, Ankara, 1979.

- Caferoğlu, A., 'Bilinmeyen Tarafları ile Üstad Fuad Köprülü', TürkKültürü (Köprülü Özel Sayısı), 1966.
- Çalışoğlu, M., 'Mehmed Fuad Köprülü'nün Siyasi Hayatı', [Doktora Tezi], Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Canatan, Y., *Türk–Irak Münasebetleri (1932–1959)*, Reyhan yayınevi, Ankara, 1995.
- Çavdar, T., *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950–1995)*, Baskı 2, İmge Yayınları, Ankara, 2000.
- Dilligil, T., 'Demokrat Parti'yi Nasıl Kurduk', Anlatan: Refik Koraltan, Dün ve Bugün', Sayı:12, Yıl: 1, Cilt: 1, İstanbul, (20 Aralık 1956).
- Erdoğan, M., *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Deneyimi (1945–50) Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi (birinci baskı), Ankara, 1992.
- Eroğlu, C., *Demokrat Parti*, İmge Yayınevi, .Ankara, 1998.
- Es, H. F., 'Sorbon Üniversitesine Türk Bayrağını Çektiren Adam Fuad Köprülü', Yedigün Yayınları, 1939.
- Esmer, A. Ş., *Türk Diplomasisi (1920–1955)*, Yeni Türkiye, İstanbul, 1959.
- Goloğlu, M., *Demokrasiye Geçiş*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982.
- Gönlübol, M., *Milletler Arası Siyasi Teşkilatlanma*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968.
- Gürler, Y., 'II.Dünya Harbi Sonrası Türk–Amerikan ilişkileri (1945–50)', Mustafa Kemal Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, sayı: 2, 2004 s.–211.
- Horay, M., 'Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Avrupa Politikası', [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Kaçmazoğlu, H.B., *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, 16.Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1988.
- Karatepe, Ş., *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Karpat, K. H., *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967.

- Koçak, C., *Çağdaş Türkiye Tarihi*, Cilt: 4, (editör: Mete Tunçay), Cem Yayınları, İstanbul, 1997.
- Koçak, C., *Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938–1945)*, Aykut Yayınları, Ankara, 1986.
- Koloğlu, M., *Millî Şef Dönemi (1939–1945)*, Ankara, 1974.
- Koltuk, D. A., ‘II. Dünya Savaşı’ndan sonra Çok Partili Hayata Geçişte CHP ve İsmet İnönü’, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 12, sayı: 2, Ağustos 2008.
- Köprülü, F., ‘Bir Hatıra’, *Belleten*, 1939.
- Köprülü, O. F., *Fuad Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Gaye Matbaası, 1987.
- Köprülü, O. F., *Köprülü’den Seçmeler*, MEB yayınları Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1990.
- Kürkçüoğlu, Ö., *Osmanlı Devleti’ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları, Ankara, 1982.
- Lewis, B., *Modern Türkiye’nin Doğuşu* (Çev. Boğaç Babür Turna) , Arkadaş Yayınları, Ankara, 2008.
- Mütercimler, E., Öke, M. K., *Düşler ve Entrikalar, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.
- Naskali, E. G., *Yassıada Zabıtları – 6-7 Eylül Olayları Davası*, Kitabevi yayınları, İstanbul, 2007.
- Sarınay, Y., *Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO’ya Girişi, (1939–1953)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- Soysal, İ., *Türkiye’nin Uluslar arası Siyasal Bağlıtları (1945-1990)*, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- Tanör, B., *Osmanlı–Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Tansel, F. A., ‘Memleketimizin Acı Kaybı Prof: Dr. Fuad Köprülü’, Ankara: Belleten, Türk Tarih Kurumu, 1966.

- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt: 11, Toplantı: 19, (Aralık 1951).
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, Toplantı: 2, C, 17 (25.5.1945).
- TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: IX, Cilt: 13, Oturum: 1, (18.2.1952).
- TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: IX, Cilt: 22, Toplantı: 3, (Mayıs1953).
- TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: X, Cilt: 5, Oturum: 1, (16.2.1955).
- Tezel, Y., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923–1950)*, Ankara, 1982.
- Türkiye Diyanet Vakfı islâm Ansiklopedisi., Cilt:28, Ankara, 2003.
- Ülgen, E., ‘Mehmed Fuad Köprülü’ Tarih ve Medeniyet, Yıl: 5, sayı: 52, 1998.
- Ülhan, H., ‘NATO ve Türkiye’, Siyasi Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXII, Sayı: 4, Ankara, 1967.187
- Yalman, A. E., *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Rey Yayınları, İstanbul, 1971.
- Zürcher, E.J., ‘Erik-Jan Zürcher İle Söyleşi ’, Mülkiye Dergisi, Cilt 47, Sayı 5, 2023.
- Ayın Tarihi, Sayı: 158 (Ocak 1947)
- Cumhuriyet, 7 Eylül 1957.
- Cumhuriyet, 28 Ağustos 1957.
- Cumhuriyet, 16 Ocak 1949.
- Cumhuriyet, 19 Temmuz 1950.
- Cumhuriyet, 2 Temmuz 1966.
- Cumhuriyet, 21 Şubat 1954.
- Cumhuriyet, 26 Mayıs 1950.
- Cumhuriyet, 27 Eylül 1941.
- Cumhuriyet, 28 Kasım 1945.
- Cumhuriyet, 30 Mayıs 1945.
- Cumhuriyet, 5 Aralık 1945.
- Cumhuriyet, 21 Mayıs 1950.
- Cumhuriyet, 23 Mayıs 1950.
- Cumhuriyet, 23 Ekim 1957.

Milliyet, 18 Aralık 1961.
Milliyet, 19 Aralık 1961.
Milliyet, 20 Aralık 1961.
Milliyet, 20 Ocak 1962.
Milliyet, 21 Mart 1962.
Milliyet, 4 Mart 1962.
Milliyet, 22 Nisan 1962.
Milliyet 25 Nisan 1962.
Milliyet, 21 Haziran 1956.
Son Havadis, 29 Haziran 1966.191
Son Saat, 15 Mart 1947.
Ulus, 19 Temmuz 1957.
Ulus, 23 Ocak 1949.
Ulus, 1 Kasım 1957.
Ulus, 8 Eylül 1957.
Vatan, 14 Eylül 1945.
Vatan, 17 Mayıs 1950.
Vatan, 21 Ekim 1957.
Vatan, 4 Kasım 1957.
Vatan, 6 Ekim 1945.
Vatan, 3 Aralık 1945.
Vatan, 21 Mayıs 1950.
Yenigün, 8 Ekim 1957.
Zafer, 21 Mayıs 1950.
Zafer, 14 Ekim 1957.
Zafer, 23 Mayıs 1950.

İnternet Kaynakları

‘Fuat Köprülü’, tr.m.wikipedia.org., (01.05.2025).

İhraçlarla Sonuçlanan Dörtlü Takrir’in Hikayesi, indyturk.com. (01.05.2025).

EKLER

Ek – 1: Fotoğraflar

MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ

Kaynak: ‘Fuat Köprülü’, tr.m.wikipedia.org, (01.05.2025).

ADNAN MENDERES (ORTADA), MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ (SAĞDA)

Kaynak: İhraçlarla Sonuçlanan Dörtlü Takrir'in Hikayesi, indyturk.com. (01.05.2025).

CELAL BAYAR (ORTADA SOLDA), ADNAN MENDERES (ORTADA SAĞDA) VE REFİK KORALTAN (SAĞDA)

Kaynak: İhraçlarla Sonuçlanan Dörtlü Takrir'in Hikayesi, indyturk.com. (01.05.2025).

Adnan Menderes Başbakan seşimine ilişkin Celal Bayar ile Bayar'ın evinde görüşmüştür. Celal Bayar bu durumu şöyle ifade etmiştir:

‘  ankaya'da büyük salonun bitişişindeki b romda bir başıma oturuyorum. Menderes'in geldiğini haber verdiler. Az sonra kapıdan ağır adımlarla girdi. Çekingen, mahcup bir hali vardı. Yer gösterdim, oturmadı karşımda ayakta duruyor, ellerini ovuşturuyordu. Bir şey rica etmeğe gelmiş mahcup insanların çekingenliği içindeydi. Tekrar yer gösterdim:

- Buyurun, oturun Adnan Bey, dedim. Yine oturmadı o nazik gülümsemesi içinde yumuşak bir sesle:
- Sizden bir ricada bulunmaya geldim, Beyefendi, dedi. Beni mazur görmenizi rica ederim.
- Buyurun, söyleyin öyle ise, dedim, sizi dinliyorum.

- Arkadaşlarımızdan birini nasıl olsa hükümet kurmağa memur edeceksiniz. Mahzur görmezseniz, Fuat Köprülü arkadaşımızı tavsiye edecektim.

- Oturmadı. Ayakta duruyor, elini ovuşturarak yere bakıyordu.

Benden bir karşılık beklediği belli idi.

- Başvekil sizsiniz Adnan Bey, dedim.

- Şaşırdı böyle bir şey beklemiyordu. Biraz da sanırım telaşlanır gibi oldu...

- Bendeniz, Fuat Köprülü arkadaşım için ricaya gelmiştim.

- Ben sözümü teyit ve tekrar ettim:

- Başvekil sizsiniz, Adnan Bey, Fuat Köprülü arkadaşımızda değerli bir insandır. Bilim adamıdır, tecrübelidir, dil bilir. Kendisine kabinenizde uygun bir görev verebilirsiniz. Dışişleri Bakanlığına uygun bir formasyon vardır, sanıyorum. Tabii, bu sizin bileceğiniz bir iştir. Kabinede, herhangi bir şekilde beraber çalışabilirsiniz.

- Hala oturmuyor, ayakta duruyor, yüzüme bakıp gülüyordu. Ne

diyeceğini kestirememiş bir hali vardı...³⁰⁶

³⁰⁶ Bayar, a.g.e., s.103.104.

TOPLUMSAL KATKI

Mehmet Fuat Köprülü'nün araştırılmasının topluma faydası oldukça büyüktür, çünkü o yalnızca bir edebiyat tarihçisi değil, aynı zamanda Türk kültür tarihi ve bilimsel yöntem açısından da öncü bir isimdir. Köprülü'yü araştırmak uzun vadede hem akademik dünyaya hem de toplumun kültürel ve düşünsel gelişimine çok değerli katkılar sağlar. Mehmet Fuat Köprülü'nün Türkiye açısından önemi sadece akademik çalışmalarla sınırlı değildir; kültürel kimliğin oluşumu, tarih yazımı, eğitim politikaları ve modernleşme süreci üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakmıştır.

